

Onderzoek duurzaamheidsbeleid

Rapportage

Klant: RKC Papendrecht

Referentie: BJ1124

Status: S0/P01.01

Datum: 29 juni 2023

HASKONINGDHV NEDERLAND B.V.

Laan 1914 no.35
3818 EX Amersfoort
Mobility & Infrastructure
Trade register number: 56515154

+31 88 348 20 00 **T**
+31 33 463 36 52 **F**
info@rhdhv.com **E**
royalhaskoningdhv.com **W**

Titel document: Onderzoek duurzaamheidsbeleid

Ondertitel: RKC Papendrecht
Referentie: BJ1124
Status: P01.01/S0
Datum: 29 juni 2023
Projectnaam: Onderzoek duurzaamheidsbeleid
Projectnummer: BJ1124
Opgesteld door: RHDHV

Behoudens andersluidende afspraken met de Opdrachtgever, mag niets uit dit document worden veelevoudigd of openbaar gemaakt of worden gebruikt voor een ander doel dan waarvoor het document is vervaardigd. HaskoningDHV Nederland B.V. aanvaardt geen enkele verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid voor dit document, anders dan jegens de Opdrachtgever. Let op: dit document bevat mogelijk persoonsgegevens van medewerkers van HaskoningDHV Nederland B.V.. Voordat publicatie plaatsvindt (of anderszins openbaarmaking), dient dit document te worden geanonimiseerd of dient toestemming te worden verkregen om dit document met persoonsgegevens te publiceren. Dit hoeft niet als wet- of regelgeving anonimiseren niet toestaat.

Inhoud

1	Samenvatting onderzoek	3
1.1	Aanleiding	3
1.2	Vraagstelling en normenkader	3
1.3	Onderzoeksmethode	6
1.4	Leeswijzer	6
1.5	Kernbevindingen	6
1.6	Aanbevelingen	10
2	Beleid en governance	11
2.1	Duurzaamheidsbeleid van Papendrecht	11
2.2	Besluitvorming in beeld	15
2.3	Organisatie en uitvoering van het duurzaamheidsbeleid	17
2.4	Monitoring en sturing	21
3	Gerealiseerde prestaties	23
3.1	Bereikte resultaten	23
3.2	Capaciteit in de organisatie	25
3.3	Benchmark met andere gemeenten	25
3.4	Budgetten en financiering	30
4	Duiding van beleid	34
4.1	Doelmatigheid en doeltreffendheid	34
4.2	Toekomstbestendigheid	35
4.3	Leren van referentiegemeenten	35
Bijlage 1 - Resultaten (bron: Overdrachtsdocument programma duurzaamheid)		38
Bijlage 2 - Landelijke ontwikkelingen duurzaamheidsbeleid		39
Bijlage 3 – Verklarende woordenlijst		43
Bijlage 4 – Geraadpleegde documenten		44

1 Samenvatting onderzoek

1.1 Aanleiding

Zowel wereldwijd, in Europa als op nationaal niveau zijn er via het Parijs Akkoord, de Europese Green Deal en het nationaal Klimaatakkoord afspraken gemaakt om klimaatverandering tegen te gaan. Deze doelen vinden steeds meer hun doorwerking naar regionaal, lokaal en individueel niveau. Gemeenten spelen hier in Nederland een belangrijke rol in verschillende duurzaamheidsthema's, zoals:

- Warmtetransitie: gemeenten hebben de regie over de warmtetransitie in de gebouwde omgeving, waarin gezocht wordt naar oplossingen om zonder aardgas gebouwen te verwarmen.
- Hernieuwbare opwek: in regionaal verband stellen gemeenten – via de Regionale Energie Strategie (RES) – vast welke hoeveelheden hernieuwbare energie (voornamelijk wind en zon) op welke plek opgewekt kan worden.
- Afval: gemeenten zijn verantwoordelijk voor de inzameling en verwerking van huishoudelijk afval.

Gemeenten spelen dus een grote rol in het bereiken van duurzaamheidsdoelstellingen. Een aantal verantwoordelijkheden is al jaren onderdeel van het gemeentelijke takenpakket (zoals afval), andere onderdelen (zoals de warmtetransitie) zijn nieuw. Veel gemeenten worstelen met hoe ze deze nieuwe rol moeten invullen. Gemeenten zijn daarom op zoek naar handelingsperspectief om nieuwe rollen en taken samen met stakeholders en inwoners doelmatig en doeltreffend in te vullen. De duurzaamheidsdoelstellingen zijn immers zo veelomvattend, dat behalen van de doelen zonder medewerking van de samenleving niet mogelijk is.

Ook binnen de gemeente Papendrecht wordt duurzaamheid de komende jaren als een grote opgave beschouwd. Het is een politiek en maatschappelijk belangrijk en actueel thema, zo blijkt bijvoorbeeld uit het Collegeprogramma 2022-2026: “De maatschappelijke opgave is te werken aan een duurzame samenleving waarin we voldoen aan de nationale doelstellingen en onze huizenbestanden zo duurzaam mogelijk maken. De opgave is ook te voldoen aan de warmtetransitie.”

Papendrecht wil vóór 2050 een energieneutrale gemeente zijn, met een klimaatneutrale gemeentelijke organisatie in 2030. Dit vraagt om een sterke vermindering van het energieverbruik en meer duurzame opwek van energie. Duurzaamheid is echter een breed begrip. Daardoor heeft het college ervoor gekozen om het duurzaamheidsbeleid vorm te geven langs de volgende thema's:

- Energie
- Duurzame mobiliteit en milieu
- Duurzame gemeentelijke organisatie
- Klimaat en biodiversiteit
- Kennis en bewustwording over noodzaak van afval scheiden vergroten

De Rekenkamercommissie (RKC) van de gemeente Papendrecht wil onderzoek doen naar de doelmatigheid en doeltreffendheid van het gemeentelijk duurzaamheidsbeleid, zowel voor de eigen organisatie als voor de gemeente als geheel. Middels dit rekenkameronderzoek wordt daar invulling aan gegeven.

1.2 Vraagstelling en normenkader

1.2.1 Hoofdvraag en onderwerpen

De hoofdvraag die de RKC zich stelt voor dit onderzoek is als volgt:

In hoeverre is het beleid van de gemeente Papendrecht doeltreffend en doelmatig om al haar energiedoelstellingen te bereiken en, indien het huidige beleid niet toereikend is, welke stappen kunnen er dan wel gezet worden, en in hoeverre is de ambtelijke organisatie in staat het duurzaamheidsbeleid te realiseren?

Deze hoofdvraag is door de onderzoekers vertaald naar drie hoofdonderwerpen:

- **Beleid en governance** (status en sturing)
- **Gerealiseerde prestaties** (effectiviteit en efficiëntie)
- **Doeltreffendheid en doelmatigheid** (handelingsperspectief en toekomstbestendigheid)

Aan deze drie hoofdonderwerpen zijn deelvragen gekoppeld, waarop via een normenkader antwoord wordt gegeven.

1.2.2 Deelvragen en normenkader

In onderstaande tabel staat een opsomming van de deelvragen per onderwerp met het bijbehorende normenkader.

Deelvraag	Normen
Beleid en governance	
1. Welk beleid voert de gemeente Papendrecht met betrekking tot de genoemde duurzaamheidsthema's, zowel voor de eigen organisatie als voor de samenleving?	Het beleid is gebaseerd op concrete kaders.
2. In hoeverre is het energie- en klimaatbeleid (en doelen) van Papendrecht in lijn met landelijk beleid, de RES-Drechtsteden en omliggende gemeenten?	Gemeente Papendrecht past afspraken uit het klimaatakkoord toe in eigen beleid.
	Opgaves voor energieopwekking vanuit de RES-Drechtsteden worden doorvertaald in eigen beleid. Energie- en klimaatdoelen Papendrecht zijn in lijn met die van de andere Drechtsteden.
3. Is het klimaatbeleid verbonden met en ingebed in andere beleidsvelden en hoe wordt omgegaan met belemmeringen vanuit andere beleidsvelden? (Bijvoorbeeld in wonen, werken/economie, ruimtelijke ordening, (maatschappelijk) vastgoedbeleid, sociaal beleid, inkoop- en financieel beleid.)	Er is sprake van een integrale benadering van het duurzaamheidsbeleid in de verschillende taakvelden.
4. Wat is de rol van de gemeenteraad in het duurzaamheidsbeleid? Wordt deze voldoende in staat gesteld om de kaderstellende en controlerende rol te vervullen?	De gemeenteraad krijgt periodiek informatie over doelstellingen, uitvoering, de resultaten en de inzet van middelen van het duurzaamheidsbeleid. - Er zijn SMART KPI's vastgesteld t.b.v. beleidsmonitoring en bijsturing. - Beleid wordt periodiek gemonitord en geëvalueerd. - Er is bijgestuurd indien noodzakelijk.
	De raad heeft sturingswensen uitgesproken voor het duurzaamheidsbeleid en wordt regelmatig over de voortgang hiervan geïnformeerd.
5. Hoe is burgerparticipatie georganiseerd en hoe worden de inzichten die zijn opgehaald bij inwoners verwerkt in het energiebeleid?	De gemeente Papendrecht heeft de mogelijkheden voor burgerparticipatie bij duurzaamheidsbeleid ingericht in de geest van de (in aantocht zijnde) Omgevingswet.
	Inwoners worden door de gemeente Papendrecht betrokken bij de ontwikkeling van duurzaamheidsbeleid in de geest van de (in aantocht zijnde) Omgevingswet.

Gerealiseerde prestaties	
6. Wat zijn de voornaamste resultaten die de gemeente Papendrecht tot nu toe op het gebied van duurzaamheid heeft bereikt?	Voor elk subthema van het duurzaamheidsbeleid wordt op structurele basis (minimaal één keer per jaar) gerapporteerd over de bereikte resultaten.
	De gemeente Papendrecht bereikt de doelen die zij heeft vastgesteld voor haar duurzaamheidsbeleid.
	De bereikte resultaten voor de gemeente Papendrecht zijn minimaal vergelijkbaar met de bereikte resultaten voor vergelijkbare gemeenten (met vergelijkbare beleidsdoelen).
7. Welke stappen zijn genomen om het beleid uit te voeren? Wat zijn aanvullende mogelijkheden om de doelstelling te realiseren?	De gemeente Papendrecht vertaalt haar duurzaamheidsbeleid in concrete acties die zij ook daadwerkelijk uitvoert.
	De gemeente Papendrecht maakt gebruik van alle realistische mogelijkheden die er zijn om haar doelen te bereiken.
8. Is er in de ambtelijke organisatie in voldoende mate capaciteit en kennis aanwezig om het beleid uit te voeren?	De beschikbare omvang en kwaliteit van de benodigde ambtelijke inzet is in lijn met de vastgestelde doelen en ambities.
	De beschikbare ambtelijke inzet voor de gemeente Papendrecht is minimaal vergelijkbaar met andere vergelijkbare gemeenten (met vergelijkbare beleidsdoelen).
9. Op welke manier heeft de gemeente Papendrecht haar duurzaamheidsbeleid gefinancierd?	Gemeente Papendrecht heeft haar vastgelegde duurzaamheidsbeleid vertaald in toereikende budgetten die zijn opgenomen in de begroting.
	Gemeente Papendrecht maakt gebruik van verschillende financierings- en ondersteuningsmogelijkheden voor de uitvoering van haar duurzaamheidsbeleid (BNG, DUMAVA, EAW, provinciale regelingen, etc.)
Doelmatigheid en toekomstbestendigheid / doeleffendheid	
10. Wat is de doeltreffendheid en doelmatigheid van het gevoerde beleid?	Het gevoerde beleid op de verschillende thema's sluit aan bij het vastgestelde duurzaamheidsbeleid en wordt op een effectieve manier ten uitvoering gebracht.
11. Welke beleidsinstrumenten worden in andere gemeenten ingezet die mogelijk ook voor gemeente Papendrecht interessant zijn (best practices)?	De beleidsinstrumenten die vergelijkbare gemeenten (met vergelijkbare beleidsdoelen) inzetten zijn minimaal vergelijkbaar met het instrumentarium van de gemeente Papendrecht.
12. Hoe blijft het duurzaamheidsbeleid ook na 2030 bestendig?	Het duurzaamheidsbeleid van de gemeente Papendrecht houdt op de verschillende subthema's rekening met mogelijke ontwikkelingen in de periode 2030-2050.

Tabel 1 Deelvragen en normenkader

Deze deelvragen en het normenkader vormen de inhoudelijke leidraad voor dit onderzoek. Per onderwerp worden de deelvragen beantwoord en constatering gedaan met betrekking tot het normenkader.

1.3 Onderzoeksmethode

Om antwoord te kunnen geven op de hoofd- en deelvragen en in beeld te brengen hoe de gemeente Papendrecht zich verhoudt tot het normenkader, is het essentieel dat er voldoende kennis en informatie beschikbaar wordt gesteld vanuit de gemeentelijke organisatie. Het onderzoek is daarom aangepakt volgens 5 stappen:

Stap 1: Voorbereidingen

Deze stap staat in het teken van kennismaking met de RKC en de ambtelijke organisatie, het vaststellen van de definitieve deelvragen en normenkader en de afbakening van het onderzoek. Ook worden alvast de documenten opgevraagd die nodig zijn voor stap 2: de documentenanalyse.

Stap 2: Documentenanalyse

In deze stap schetsen we op basis van beleidsplannen, begrotingsstukken, raadsinformatiebrieven (RIB's), rapporten en openbare data en informatie van de periode 2018 tot 2022 een beeld van het duurzaamheidsbeleid in Papendrecht. Daarbij brengen we ook in beeld hoe Papendrecht zich verhoudt tot benchmarkgemeenten. In deze stap staan we ook stil bij de financiële aspecten: welke geldstromen gaan er in Papendrecht gepaard met het duurzaamheidsbeleid?

Stap 3: Interviews

In deze stap bespreken en verrijken we de bevindingen uit de documentenanalyse door gesprekken met inhoudelijk betrokkenen vanuit de ambtelijke organisatie. Hierdoor ontstaat een evenwichtiger beeld van de informatie uit de documenten en kan waar nodig nog extra informatie opgehaald worden.

Stap 4: Nota van Bevindingen

De resultaten uit de documentenanalyse en interviews worden in deze stap gecombineerd tot een (concept) Nota van Bevindingen, waarin de feitelijke resultaten op een rij worden gezet. De (concept) Nota van Bevindingen wordt gepresenteerd aan de RKC en vervolgens voor hoor en wederhoor voorgelegd aan de ambtelijke organisatie.

Stap 5: Eindrapportage en presentatie

De reacties op de Nota van Bevindingen worden verwerkt en aangevuld met conclusies en aanbevelingen, waardoor de eindrapportage ontstaat. De eindrapportage wordt gepresenteerd aan de gemeenteraad.

1.4 Leeswijzer

Deze rapportage is de uitwerking van het rekenkameronderzoek naar het duurzaamheidsbeleid van de gemeente Papendrecht. Hierin zijn de feitelijke bevindingen uit de documentenanalyse en de interviews per onderwerp ingedeeld, geanalyseerd en gebruikt om de deelvragen en het normenkader mee te toetsen. De bevindingen zijn per hoofdonderwerp weergegeven in de hoofdstukken 2 tot en met 4. Hieronder zijn de kernbevindingen en aanbevelingen opgenomen.

Voor de gehanteerde afkortingen wordt verwezen naar bijlage 3.

1.5 Kernbevindingen

1.5.1 Conclusies beleid en governance

Kaders en uitgangspunten integraal duurzaamheidsbeleid zijn onvoldoende helder en concreet

Het duurzaamheidsbeleid is relatief nieuw binnen de gemeente. Er is nog geen sprake van een integraal, door de gemeenteraad vastgesteld overkoepelend duurzaamheidsbeleid. Per thema, taakveld of sector leeft duurzaamheid wel. Duurzaamheid komt dan ook wel gedeeltelijk terug in beleidsstukken per taakveld.

De meeste ambities zijn geformuleerd als activiteiten of een soort inspanningsverplichting (bijvoorbeeld 'stimuleren', 'aanjagen', 'bevorderen', 'faciliteren' en 'ondersteunen'). Enkele doelstellingen zijn wel als

meetbare resultaatverplichting vastgesteld (bijvoorbeeld realisatie 12.000 extra woningequivalenten in regionaal verband, 49% CO2-reductie in 2030). De duurzaamheidsambities zijn daarmee op verschillend detailniveau uitgewerkt: de ene ambitie is meer SMART gemaakt dan een andere.

Sommige duurzaamheidsthema's worden ook in regionaal verband opgepakt (zoals energie en mobiliteit). Voor energie vloeit hier de Regionale Energiestrategie en de Transitievisie Warmte uit voort die ook in de gemeenteraad zijn vastgesteld. Hiermee wordt ook invulling gegeven aan het Klimaatakkoord. Deze regionale afspraken zijn echter niet doorvertaald naar eigen ambities. Voor mobiliteit hebben de onderzoekers niet kunnen vaststellen of het Regionaal mobiliteitsprogramma door de raad is vastgesteld.

De besluitvormingsprocessen zijn niet altijd transparant

De besluitvorming en beleidsmatige kaders rondom energie, mobiliteit en afval zijn - voor zover de onderzoekers konden vaststellen - goed in beeld. Voor de duurzaamheidsthema's biodiversiteit en de gemeentelijke organisatie is het besluitvormingsproces minder goed inzichtelijk. Deze onderwerpen komen met name vanuit de financiële overwegingen binnen de P&C-cyclus in beeld.

De onderzoekers constateren dat het binnen de zoekfuncties naar raadsstukken rondom het thema duurzaamheid lastig is om snel inzicht te krijgen in de belangrijkste (kaderstellende) documenten. Het thema heeft nooit in algemene, integrale zin op de raadsagenda gestaan. Het integrale duurzaamheidsbeleid is middels een RIB over de voortgang ter kennisgeving aan de raad aangeboden. Deze maakte deel uit van een serie van 63 ingekomen stukken en mededelingen. Zowel de raad als college hebben het duurzaamheidsbeleid niet geagendeerd.

Duurzaamheid wordt breed binnen de organisatie opgepakt

Duurzaamheid maakt integraal deel uit van de verschillende taakvelden. Daarboven is een programma duurzaamheid opgezet met een programmteam. De capaciteit binnen dit team, voor met name de energietransitie, behoeft uitbreiding. Het Rijk heeft hiervoor via de Capaciteit (bemensing) Decentrale Overheden voor Klimaat- en Energiebeleid (CDOKE)-regeling middelen beschikbaar gesteld, welke ook voor gemeente Papendrecht zijn toegekend (circa €600.000 per jaar, naar gemeentelijke inschatting goed voor circa 5 FTE).

Er is sprake van vruchtbare regionale samenwerking op verschillende thema's

Regionaal wordt op verschillende (duurzaamheids-)thema's samengewerkt in Drechtstedelijk verband. Enerzijds omwille van de omvang van de (regionale) opgave en anderzijds omwille van schaalvoordelen en expertise. Zowel op ambtelijk niveau als ook de portefeuillehouders komt men periodiek samen om kennis en ervaringen uit te wisselen en regionaal af te stemmen. Deze samenwerking leidt tot vruchtbare resultaten, zoals de RES 1 en TVW 1.0.

Burgerparticipatie met betrekking tot duurzaamheidsbeleid krijgt steeds meer vorm

De mate waarin inwoners betrokken worden bij het duurzaamheidsbeleid verschilt per thema en per beleidsfase. De verschillende duurzaamheidsthema's kunnen daarbij onderling van elkaar leren over het betrekken van inwoners bij hun thema.

Om participatie van inwoners structureel te borgen, is het college voornemens in 2023 een 'Handboek Participatie' en een communicatieplan opstellen. Eerder is op 1 juli 2021 al een Participatietool (het 'Stappenplan voor participatie & (omgevings)vergunning') vastgesteld door de gemeenteraad. Het is niet duidelijk hoe deze Participatietool zich verhoudt tot het voornemen voor een Handboek Participatie en het communicatieplan.

Er is geen sprake van een periodieke, integrale duurzaamheidsmonitoring

Binnen de gemeente Papendrecht ontbreekt het aan een separate monitoringcyclus voor duurzaamheid. Na 2020 zijn geen recentere voortgangsberichten als raadsinformatiebrief naar de raad gegaan over het programma duurzaamheid. Wel is sprake van rapportage via de jaarstukken of incidenteel per deelonderwerp.

Daarbij zijn de indicatoren voor duurzaamheid onvoldoende SMART geformuleerd. Het ontbreekt veelal aan resultaatverplichtingen waarop gemonitord kan worden. Daarentegen zijn veel realisaties als projectbeschrijvingen of bereikt resultaat van projecten geformuleerd (zie onder 2.5.1). Hierdoor ontbreekt inzicht op hoger abstractieniveau van uiteindelijke beoogde doelrealisatie (voor zover deze is geformuleerd).

Vanuit de Regionale Energiestrategie (RES) geldt dat er twee-jaarlijks een voortgangsrapportage dient te worden opgesteld. De eerste is voorzien medio 2023.

1.5.2 Conclusies prestaties

Er is veel bereikt, maar de kwantitatieve bijdrage aan doelrealisatie is onvoldoende duidelijk

Er zijn de afgelopen jaren op alle thema's veel resultaten geboekt. De formulering van deze resultaten is voornamelijk kwalitatief en/of kwantitatief op projectniveau. Er wordt niet of weinig vermeld hoe de projectresultaten kwantitatief bijdragen aan het behalen van de uiteindelijke overall doelstellingen.

De kwantitatief geformuleerde realisatie is niet altijd helder. Zo is bijvoorbeeld in het overdrachtsdocument gerapporteerd 'Uitbreiding naar natuurvriendelijk onderhoud en beheer van zowel gras (43%) als bosplantsoen (30%)'. Onduidelijk is waar de percentages precies betrekking op hebben. Te meer, aangezien de voortgangsrapportage uit 2020 spreekt van: "Vanaf 2020 wordt minimaal 30% van het gras natuurvriendelijk onderhouden. Bij het gefaseerd maaien blijven bij natuurlijke grasvegetaties (en waar mogelijk) 20% van het gras staan tot de volgende maaironde."

Er is een brede basis in aantal medewerkers die zich bezighouden met duurzaamheid

Duurzaamheid is belegd over de volle breedte van de ambtelijke organisatie, waarbij een aantal inhoudelijk betrokkenen (in 2019 circa 18) samenwerkt via het programmateam duurzaamheid. Het is echter niet inzichtelijk hoeveel FTE of hoeveel uren er jaarlijks door deze medewerkers wordt ingezet specifiek voor duurzaamheid. Daardoor is dit ook niet te vergelijken met andere gemeenten en zijn de kosten ervan ook niet inzichtelijk.

In vergelijking met andere gemeenten presteert Papendrecht over het algemeen gemiddeld tot goed

De mogelijkheden om de gemeente Papendrecht op de eigen duurzaamheid ambities te vergelijken met referentiegemeenten, zijn gelimiteerd tot een beperkt aantal indicatoren. Daardoor is de zeggingskracht van de vergelijking beperkt. De stand van zaken voor Papendrecht in vergelijking met referentiegemeenten verschilt per onderwerp, zie onderstaande tabel. Op vrijwel alle onderwerpen waarop benchmarkgegevens over meerdere jaren beschikbaar zijn, is een positieve trend te zien met betrekking tot de duurzaamheidsdoelstellingen.

Tabel 2 Vergelijking prestaties gemeente Papendrecht met de benchmark-gemeenten

Onderwerp	Score
Totale CO ₂ -uitstoot o.b.v. emissiefactoren (excl. snelwegen)	
CO ₂ -uitstoot per m ² gemeentelijk eigendom	
Aandeel hernieuwbare energie	
Aandeel elektrische personenauto's (FEV en PHEV)	
Aantal publieke reguliere laadpunten voor elektrische auto's	
Aandeel oppervlakte groen per buurt	
Aantal kilo's restafval	

Onderwerp	Score
Legenda: Goed, (ver) boven het gemiddelde van benchmark gemeenten Vergelijkbaar met benchmark gemeenten Slecht, (ver) onder het gemiddelde van benchmark gemeenten	

In de budgetten en P&C cyclus is duurzaamheid slechts beperkt inzichtelijk

De gemeenteraad ontvangt via de P&C-cyclus (Jaarrekening, Perspectiefnota, Concernrapportages, Begroting) structureel informatie over de financiële stand van zaken van het duurzaamheidsbeleid. Deze informatie heeft een beperkt detailniveau en is verdeeld over meerdere taakvelden. Hierdoor is niet duidelijk welke middelen de gemeente specifiek voor duurzaamheid aanwendt en op welke manier de kosten hiervan gedekt worden.

Incidenteel wordt de gemeenteraad aanvullend geïnformeerd over ontwikkelingen met betrekking tot duurzaamheid via RIB's en – afhankelijk van de omvang en het bestaande beleid – investeringsbesluiten met betrekking tot duurzaamheid.

Papendrecht maakt goed gebruik van beschikbare (financiële) regelingen

Voor de financiering van het duurzaamheidsbeleid maakt de gemeente Papendrecht – naast middelen vanuit de eigen begroting – gebruik van een verscheidenheid aan landelijke regelingen en subsidies. De gemeente Papendrecht weet deze middelen te vinden en te vertalen naar de eigen situatie. Hiervoor wordt ook nauw samengewerkt met andere gemeenten uit de Drechtsteden en maatschappelijke partners, zoals HVC en WoonKracht10.

1.5.3 Conclusies duiding beleid

Het ontbreekt aan data om de doelmatigheid en doeltreffendheid goed te duiden

De doelmatigheid van 'het duurzaamheidsbeleid' is op dit moment niet op overkoepelend of totaalniveau te duiden. Zowel de daadwerkelijke inzet van middelen specifiek voor duurzaamheid als ook de gerealiseerde prestaties zijn hiervoor onvoldoende inzichtelijk. Een vergelijkbare conclusie geldt rondom de doeltreffendheid van het duurzaamheidsbeleid. Deze is evenmin op een hoger abstractieniveau te duiden. Daarvoor zijn de thema's te divers en de data en (noodzakelijk geachte) ambities onvoldoende concreet gedefinieerd.

Duurzaamheid is daarbij een continu leerproces, waarbij op voorhand nog niet altijd duidelijk is wat de noodzakelijke start ambitie dient te zijn om een bepaald resultaat te behalen. Bijvoorbeeld: in welke mate dragen laadpalen bij aan het stimuleren van het gebruik van elektrische voertuigen? En, hoeveel laadpalen zijn dan in een wijk met woningen zonder eigen oprit minimaal noodzakelijk om bewoners te bewegen tot de aanschaf of het gebruik van een elektrische auto? Of is het vanuit duurzaamheidsoogpunt juist effectiever om mensen te stimuleren tot meer gebruik van openbaar vervoer in plaats van elektrische auto's?

Door de continue ontwikkelingen in wet- en regelgeving, is de toekomstbestendigheid van het gemeentelijk beleid niet vast te stellen

Met wetsvoorstellen voor de nieuwe Energiewet en voor de nieuwe Warmtewet 2 zijn de ontwikkelingen in het landelijke beleid rondom duurzaamheid en de energietransitie (nog) volop in beweging. Veel elementen moeten nog in wet- en regelgeving vastgelegd worden. Een goed voorbeeld is het voornemen dat warmtenetten voor minimaal 50% direct of indirect in eigendom van overheden moeten zijn; iets waar gemeente Papendrecht met de samenwerking voor HVC aan kan voldoen.

Het eigen duurzaamheidsbeleid is ook nog volop in ontwikkeling. Dit biedt voor gemeente Papendrecht ook kansen om flexibel te zijn wanneer de situatie daarom vraagt, omdat de gemeente ook zelf nog niet alles in beleid heeft vastgelegd.

Beleidsinstrumenten zijn vergelijkbaar met referentiegemeenten, waar wel van geleerd kan worden

Het beleidsinstrumentarium van gemeente Papendrecht is vergelijkbaar met de referentiegemeenten. Papendrecht communiceert duidelijk over de eigen ambities, genomen stappen en de stappen die de gemeente nog gaat nemen.

Er kan nog wel van andere gemeenten worden geleerd rondom het duurzaamheidsbeleid. Zo zijn er vanuit Zwijndrecht en Maassluis voorbeelden voor het verder concretiseren van het beleid op klimaatadaptatie (bijvoorbeeld bestendigheid tegen hevige regenbuien) en circulariteit (meenemen in aanbestedingen). En bij de gemeente Zwijndrecht en Heemstede zijn voorbeelden van communicatie over concrete(re) stappen die inwoners en ondernemers kunnen zetten, zoals bijvoorbeeld het percentage groen in de tuin, een groene erfafscheiding, waterpasserende verharding, waterberging in een zitkuil, vijver of infiltratiekragen.

1.6 Aanbevelingen

Gemeente Papendrecht presteert al goed op haar duurzaamheidsbeleid. Met name in de uitvoering en in de ambtelijke organisatie lijkt duurzaamheid goed geïnternaliseerd in de werkzaamheden. Desondanks zijn een aantal elementen voor verbetering vatbaar. Hieronder volgen derhalve een aantal aanbevelingen.

Ambities in beleid concreet en meetbaar maken

De kaders en uitgangspunten in het duurzaamheidsbeleid zijn onvoldoende helder en concreet. Ambities zijn onvoldoende meetbaar en tijdgebonden geformuleerd waardoor de voortgang en de kwantitatieve bijdrage aan doelrealisatie onvoldoende kan worden gemonitord en gevolgd. Aanbevolen wordt derhalve om de ambities meer SMART te maken: meetbaar, tijdgebonden en specifiek gemaakt voor de gemeente Papendrecht.

Vaststellen van kaders en ambitieniveau

De ambities en kaders van veel thema's op duurzaamheid worden voornamelijk vastgesteld door het bekrachtigen van de stukken in de P&C cyclus. Door de verscheidenheid aan onderwerpen die worden meegenomen in de P&C cyclus is er geen garantie dat nieuwe kaders en ambities expliciet naar voren komen tijdens debatten. Er zou meer bewust stilgestaan kunnen worden bij de vaststelling van het gewenste ambitieniveau en de gestelde kaders door deze meer expliciet in raadsvoorstellen op te nemen en in de raad te bespreken. Hiermee wordt transparantie bevorderd.

Geef vorm aan het informeren van de raad en toetsen door de raad

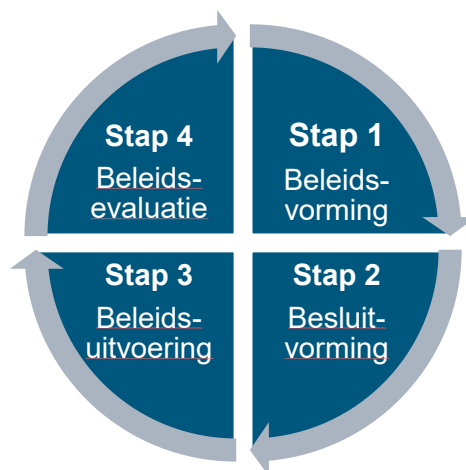
Om de kaderstellende en controlerende rol van de raad beter in te kunnen vullen, moet samen met de raad in kaart worden gebracht welke informatie (aanvullend) nodig is om goede ambities en kaders te kunnen stellen. Dit geldt ook voor het bepalen van welke informatie de raad nodig heeft om de voortgang en uitvoering van het duurzaamheidsbeleid te kunnen controleren en indien nodig bij te sturen. Een periodieke evaluatie kan daarbij bijdragen aan het informeren van de raad over de voortgang. Het is aan de raad om voortdurend de toets uit te voeren aan de gestelde ambities in het beleid en daaraan gekoppelde kosten.

2 Beleid en governance

Gemeenten werken (bewust en onbewust) aan de hand van de stappen van de beleidscyclus (zie Figuur 1). Deze geeft de dynamiek weer van beleidsvorming, uitvoering, evaluatie en bijsturing in een cirkel die telkens opnieuw doorlopen wordt.

In dit hoofdstuk staan de bevindingen ten aanzien van de beleidscyclus en governance van duurzaamheid in Papendrecht. Aan bod komen:

- Duurzaamheidsbeleid van Papendrecht – paragraaf 2.1
- Besluitvorming in beeld – paragraaf 2.2
- Organisatie en uitvoering
- Monitoring en sturing – paragraaf 2.3

Figuur 1. Beleidscyclus

2.1 Duurzaamheidsbeleid van Papendrecht

Met betrekking tot het Duurzaamheidsbeleid in Papendrecht gaan we hier in op de kaders en uitgangspunten van het Duurzaamheidsbeleid. Daarbij worden in deze paragraaf de volgende deelvragen onderzocht:

Deelvraag	Normen
Beleid en governance	
Welk beleid voert de gemeente Papendrecht met betrekking tot de genoemde duurzaamheidsthema's, zowel voor de eigen organisatie als voor de samenleving?	Het beleid is gebaseerd op concrete kaders.
In hoeverre is het energie- en klimaatbeleid (en doelen) van Papendrecht in lijn met landelijk beleid, de RES-Drechtsteden en omliggende gemeenten?	Gemeente Papendrecht past afspraken uit het klimaatakkoord toe in eigen beleid.
	Opgaves voor energieopwekking vanuit de RES-Drechtsteden worden doorvertaald in eigen beleid.
	Energie- en klimaatdoelen Papendrecht zijn in lijn met die van de andere Drechtsteden.

Doelstellingen Duurzaamheidsbeleid

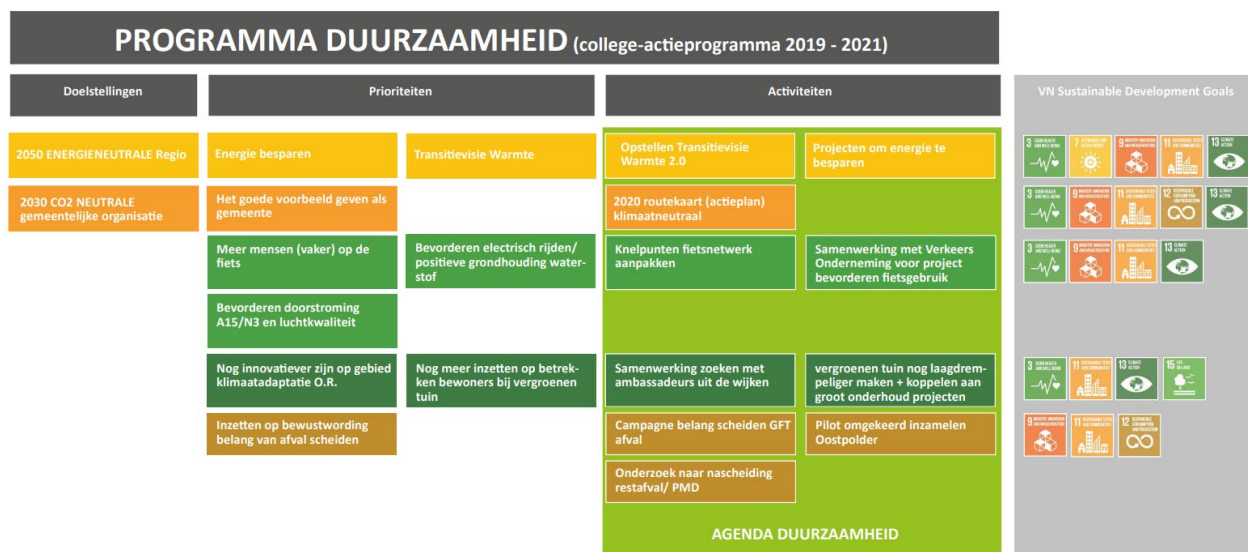
Gemeente Papendrecht kent niet één integraal beleidsplan duurzaamheid. Het duurzaamheidsbeleid is nog relatief nieuw en is ontstaan uit de ambitie om binnen verschillende taakvelden te willen verduurzamen. Het duurzaamheidsbeleid van gemeente Papendrecht is nog volop in ontwikkeling; het is een groei- en leerproces.

In het collegeprogramma van 3 juni 2019 is duurzaamheid opgenomen als speerpunt. Binnen dit speerpunt zijn vijf duurzaamheidsthema's en prioriteiten benoemd die terug dienen te komen in een agenda duurzaamheid voor deze collegeperiode. Het betreft de volgende thema's:

1. Energie
2. Duurzame mobiliteit en milieu
3. Duurzame gemeentelijke organisatie
4. Klimaat en biodiversiteit

5. Bewustwording en kennis vergroten over nut en noodzaak van afval scheiden.

Het Collegeactieprogramma is op 18 juli 2019 ter kennisgeving aan de raad aangeboden. Hierin is onderstaand schema als programma duurzaamheid opgenomen.

Figuur 2. Schema uit Programma Duurzaamheid.

Op 7 november 2019 is de programmabegroting 2020 vastgesteld door de raad. Hierin zijn per taakveld concretere duurzaamheidsdoelstellingen en -maatregelen opgenomen. Voorbeelden hiervan zijn:

- Stimuleren en aanjagen van duurzame (innovatieve) ontwikkelingen op bedrijventerreinen (Taakveld 3.1 - economische ontwikkeling)
- Bevorderen van de duurzaamheid van nieuwbouwwoningen door het toepassen van GPR (Gemeentelijke Praktijk Richtlijn, een meetinstrument voor de duurzaamheid van gebouwen) (Taakveld 8.3 – Wonen en bouwen)
- Stimuleren besparen en verduurzamen energie door gerichte communicatie en wijkgerichte aanpak 'energie besparen en verduurzamen' (Taakveld 8.3 – Wonen en bouwen)
- Maken van een plan om het gemeentelijk vastgoed te verduurzamen (Taakveld 8.3 – Wonen en bouwen)
- Faciliteren en ondersteunen van bedrijven bij verduurzamen (o.a. bij panden) (Taakveld 8.3 – Wonen en bouwen)

Bovenstaande maatregelen en ook doelstellingen als *“Duurzaam Papendrecht: voorbereiden van en inspelen op de energietransitie”* zijn nog onvoldoende SMART geformuleerd; er zijn hiervoor veelal nog geen meetbare doelstellingen en tijdspaden vastgelegd. De meeste ambities zijn geformuleerd als activiteit of een soort inspanningsverplichting (E.g. Stimuleren, aanjagen, bevorderen, faciliteren en ondersteunen) en niet als een resultaatverplichting (E.g. 12.000 extra woningequivalenten, 49% in 2030). De ambities roepen alleen op tot inzet van de gemeente maar er is geen doel geformuleerd wat bereikt moet worden door deze inzet.

Er zijn op een aantal duurzaamheidsthema's wel concretere ambities geformuleerd en vastgesteld. Deels zijn dit lokale doelstellingen en deels zijn deze op regionaal niveau in Drechtsteden-verband vastgesteld. Veelal vloeien deze voort uit landelijk beleid. De concretere ambities zijn in de tabel hieronder opgenomen.

Onderwerp	Kaders en uitgangspunten	Doeljaar
5. Bewustwording en kennis vergroten over nut en noodzaak van afval scheiden.	Implementeren van een toekomstbestendig afvalinzamelsysteem waarbij conform programma Van Afval Naar Grondstof (VANG) doelstelling sprake is van maximaal 100 kg restafval binnen enkele jaren. [8]	2020 ²

[1] Omgevingsvisie Papendrecht - Een duurzame toekomst met een krachtige gemeenschap, 31 januari 2021

[2] Regionale EnergieStrategie Drechtsteden 1.0, 17 mei 2021

[3] Verduurzamen mobiliteit regio Drechtsteden - Regionaal mobiliteitsprogramma, juli 2022. Het is voor de onderzoekers onduidelijk of en wanneer deze in de raad is behandeld.

[4] Integrale Laadvisie Gemeente Papendrecht, niet gedateerd, 24 februari 2022 vastgesteld in de raad.

[5] Begroting 2020 – Doelstellingen en maatregelen

[6] Begroting 2021 – Doelstellingen en maatregelen

[7] Begroting 2022 – Doelstellingen en maatregelen

[8] Begroting 2023 – Doelstellingen en maatregelen

Al met al zijn er op een aantal thema's concrete ambities vastgesteld; dat wil zeggen: gekwantificeerd en uitgezet in de tijd. Dit betreft doelstellingen voor **energie** en **klimaat**. Daarbinnen wordt er ook geconformeerd aan regionale doelstellingen. Er is echter geen vertaling gemaakt van deze regionale doelstellingen naar lokale ambities specifiek voor de gemeente Papendrecht.

Voor de ambitie voor de gebouwde omgeving van de gemeentelijke organisatie konden de onderzoekers niet vaststellen of deze door de raad is geaccordeerd. Bij de gemeentelijke organisatie worden de ambities en aangekondigde maatregelen ook doorgeschoven in de tijd. Zo maakt het opleveren van een verduurzamingsplan al enkele jaren als aangekondigde maatregel deel uit van de jaarlijkse begroting. Ook is in de begroting 2021 een inkoopambitie opgenomen die stelt dat aan duurzaamheidsambities het ambitieniveau is bepaald op 15-25%. Het is onduidelijk of dit enkel voor 2021 geldt of ook voor daarna. In de daaropvolgende begrotingen komt deze ambitie niet terug.

Voor **mobiliteit** is een *Integrale Laadvisie Papendrecht* vastgesteld. Hierin is een groeiprognose vastgesteld die als basis dient voor het groeitempo van het aantal laadpalen. Deze wordt tweejaarlijks geëvalueerd. Binnen de regio Drechtsteden is ook een Regionaal mobiliteitsprogramma opgesteld en vastgesteld. Het is de onderzoekers onduidelijk of de vaststelling van het programma ook in de gemeenteraad heeft plaatsgevonden. Ook is onduidelijk of vaststelling van de groeiprognose ook geldt als gekozen ambitieniveau voor het aantal te realiseren laadpalen.

Voor **biodiversiteit** zijn geen concrete door de raad vastgestelde kaders aangetroffen. Wel worden in de collegeprogramma's streefambities ('we streven naar ...') op dit thema benoemd. In het *Actieprogramma 2019-2021* is wel een kwantitatieve waarde opgenomen: 'We streven naar ongeveer 30% natuurvriendelijk onderhouden gras op voorwaarde dat daarmee de tevredenheid van bewoners toeneemt.' en 'We streven er naar minimaal 30% van het zogeheten bosplantsoen natuurvriendelijk te gaan onderhouden.' Deze waarden zijn als maatregelen meegenomen in de programmabegroting.

Rondom **afval scheiden** wordt in de begroting 2023 verwezen naar een ambitie voor een toekomstbestendig afvalinzamelsysteem om, conform VANG, te komen tot maximaal 100 kg restafval in enkele jaren. Strikt genomen gold deze landelijke VANG-ambitie voor 2020 en is de ambitie voor 2025 maximaal 35 kg restafval per inwoner. Het afvalbeleid is meermaals in de raad behandeld. Er is bijvoorbeeld een afvalbeleidsplan dat dateert uit 2017 en waarin ook reeds de 100 kg naar voren komt.

² Er wordt in de begroting zelf geen jaartal genoemd maar wel verwezen naar 'conform VANG doelstelling'. De VANG-doelstelling is maximaal 100 kg restafval per inwoner in 2020 en maximaal 35 kg per inwoner in 2025.

Constateringen kaders en uitgangspunten Duurzaamheidsbeleid

1. Het duurzaamheidsbeleid is relatief nieuw binnen de gemeente. Er is nog geen sprake van een door de raad vastgesteld integraal overkoepelend duurzaamheidsbeleid maar per taakveld of sector leeft duurzaamheid wel. Duurzaamheid komt dan ook wel deels terug in beleidsstukken per taakveld.
2. De duurzaamheidsambities zijn op verschillend detailniveau uitgewerkt; de ene ambitie is meer SMART gemaakt dan een andere. Ook zijn niet alle regionale ambities doorvertaald naar specifieke ambities voor gemeente Papendrecht.
3. De meeste ambities zijn geformuleerd als activiteiten of een soort inspanningsverplichting en niet als een resultaatverplichting (bijvoorbeeld 'stimuleren', 'aanjagen', 'bevorderen', 'faciliteren' en 'ondersteunen') en niet als een resultaatverplichting (bijvoorbeeld realisatie 12.000 extra woningequivalenten, 49% in 2030).
4. Voor biodiversiteit zijn geen concrete door de raad vastgestelde kaders aangetroffen.
5. Sommige duurzaamheidsthema's zoals energie en mobiliteit worden ook in regionaal verband opgepakt. Voor energie vloeit hier de Regionale Energiestrategie en de Transitievisie Warmte uit voort die ook in de raad zijn vastgesteld. Hiermee wordt ook invulling gegeven aan het Klimaatakkoord. Deze regionale afspraken zijn niet doorvertaald naar eigen ambities. Voor mobiliteit hebben de onderzoekers niet kunnen vaststellen of het Regionaal mobiliteitsprogramma door de raad is vastgesteld.

2.2 Besluitvorming in beeld

In onderstaand gaan we in op de volgende deelvraag:

Deelvraag	Normen
Beleid en governance	
Wat is de rol van de gemeenteraad in het duurzaamheidsbeleid? Wordt deze voldoende in staat gesteld om de kaderstellende en controlerende rol te vervullen?	De gemeenteraad krijgt periodiek informatie over doelstellingen, uitvoering, de resultaten en de inzet van middelen van het duurzaamheidsbeleid.
	De raad heeft sturingswensen uitgesproken voor het duurzaamheidsbeleid en wordt regelmatig over de voortgang hiervan geïnformeerd.

De ambitie om te komen tot een duurzaamheidsprogramma stamt uit de vorige collegeperiode. In het Actieprogramma 2019-2021 van het College van Burgemeester en Wethouders, d.d. 3 juni 2019 is aangekondigd om een duurzaamheidsagenda op te stellen en om concreet te gaan maken hoe Papendrecht aan de 17 hoofddoelstellingen, de Sustainable Development Goals (SDG's) van de Verenigde Naties, kan bijdragen.

Er is vooralsnog geen integraal uitgewerkt duurzaamheidsprogramma ter bespreking aan de raad voorgelegd. Wel wordt sinds 2020 in de jaarlijkse programmabegrotingen consequent aandacht besteed aan de verschillende SDG's. Dit is gedaan door per taakveld met symbolen aan te geven aan welke SDG-doelstellingen wordt bijgedragen. Ook zijn per taakveld meerdere maatregelen benoemd die echter dermate procesmatig van aard zijn, dat ze soms jaarlijks terugkeren (bijvoorbeeld 'stimuleren van ...'). Opgemerkt wordt dat er ambtelijk wel degelijk gewerkt is en wordt aan verdere integratie van duurzaamheid binnen de verschillende taakvelden. Ook is er ambtelijk reeds gewerkt aan een soort overkoepelend overzicht van verschillende duurzaamheidsambities die meer omvattend blijkt te zijn dan de ambities die in de raad zijn vastgesteld.

Tabel 4. Overzicht Raadsbesluiten

Datum	Raadsbesluit
7 november 2019	Vaststellen programmabegroting 2020
12 december 2019	Een investeringskrediet van 100.000 euro beschikbaar te stellen voor het plaatsen van een zonnepanelen installatie op het Sportcentrum
1 oktober 2020	De concept-omgevingsvisie "Een duurzame toekomst met een krachtige gemeenschap" vrijgeven voor inspraak conform de Inspraakverordening 2016
12 november 2020	<p>besluit:</p> <ol style="list-style-type: none"> De Programmabegroting 2021 vast te stellen In te stemmen met de verlaging van € 100.000 nieuw beleid college voor het jaar 2021 en deze in te zetten voor de verdere uitwerking van de ombuigingen. De meerjarenbegroting 2022-2024 voor kennisgeving aan te nemen en de tekst m.b.t. het investeringsprogramma 2021-2024 (p. 141 Programmabegroting 2021) met de volgende passage aan te vullen: <i>Inde periode na 2024 vinden we het belangrijk om particuliere woningbezitters in Papendrecht te stimuleren aan te sluiten op het warmtenet wanneer aanleg in de directe nabijheid dit mogelijk maakt. De mogelijkheden die het Rijk biedt houden we nauwlettend in de gaten, deze mogelijkheden maken een gemeentelijke stimuleringsregeling hopelijk overbodig. We houden echter ook rekening met de mogelijkheid een gemeentelijke regeling op te stellen. Conform de afspraken rond grote projecten zal de regeling pas in uitvoering genomen worden en een eventuele voorziening worden getroffen nadat de raad hier vooraf kaders voor heeft gesteld. Toekomstige regelingen en mogelijkheden van de nationale overheid geven samen met de toelichting bij het amendement d.d. 12 november 2020 richting voor de eventueel op te stellen regeling.</i> De investeringen 2021 uit meerjarig investeringsprogramma vast te stellen.
21 januari 2021	<p>De Omgevingsvisie Papendrecht - met in acht neming van de ambtshalve wijziging zoals aangegeven in de nota van inspraak- vast te stellen (geamendeerd)</p> <ul style="list-style-type: none"> De zin "er is nu geen aanleiding om boven de A15 te bouwen" op pagina 28 wordt vervangen door: <p><i>"Ten noorden van de A15 is een waardevol recreatie en natuurgebied. Dit willen we behouden voor de inwoners van de Alblasserwaard waar Papendrecht onderdeel van is, door bebouwing zoals o.a. woningen, zonneweiden en windturbines niet toe te staan".</i></p>
1 juli 2021	De Regionale Energiestrategie Drechtsteden 1.0 vast te stellen, waarbij de uitvoering van de strategie niet in strijd mag zijn met de vastgestelde Omgevingsvisie Papendrecht en niet ten koste mag gaan van het groen ten Noorden van de A15, met uitzondering van de strook tussen de A15 en Parallelweg.
1 juli 2021	De Transitievisie Warmte 2021 vast te stellen
4 november 2021	<p>besluit:</p> <ol style="list-style-type: none"> De programmabegroting 2022 vast te stellen. De meerjarenbegroting 2023-2025 voor kennisgeving aan te nemen De begroting 2022 wordt aangepast met een investeringsbedrag van € 230.000,- aan duurzaamheidsmaatregelen De begroting 2022 wordt aangepast door éénmalig een eventueel tekort (ca. €85.000) op het budget voor groenonderhoud te dekken vanuit de algemene reserve In 2022 wordt nader onderzoek verricht naar besparings- dan wel dekkingsmogelijkheden welke de kwaliteit van het openbaar groen en de ruimte niet aantasten.
2 december 2021	<p>besluit:</p> <ol style="list-style-type: none"> Omgekeerd inzamelen restafval en diftar vast te stellen voor de gemeente Papendrecht. Zo spoedig mogelijk na de operationele invoering van de variant omgekeerd inzamelen van het restafval de invoering van diftar in te voeren.

Datum	Raadsbesluit
	<ol style="list-style-type: none"> De exacte uitgangspunten voor diftar later, maar voor invoering, vast te stellen. Voor de inwoners in het dijkgebied de variant bronscheiding met restafval om de vier weken ophalen vast te stellen.
24 februari 2022	De verordening Duurzaamheidslening gemeente Papendrecht vast te stellen.
24 februari 2022	De integrale laadvisie gemeente Papendrecht als beleidskader vast te stellen.
29 september 2022	besluit: <ol style="list-style-type: none"> Kennis te nemen van het uitvoeringsplan omgekeerd inzamelen met recycletarief. Voor de uitvoering een krediet beschikbaar te stellen van € 930.000,-- De financieringslasten ten laste brengen van de begroting onderdeel afvalinzameling.
10 november 2022	besluit: <ol style="list-style-type: none"> De programmabegroting 2023 vast te stellen De meerjarenbegroting 2024-2027 voor kennisgeving aan te nemen

Constateringen besluitvorming in beeld

- De besluitvorming en kaders rondom energie, mobiliteit en afval zijn - voor zover de onderzoekers konden vaststellen-, goed in beeld.
- Voor de duurzaamheidsthema's biodiversiteit en de gemeentelijke organisatie is de besluitvorming minder goed in beeld en komen ze met name vanuit de financiële overwegingen binnen de begroting in beeld.
- Er is vooralsnog geen integraal uitgewerkt duurzaamheidsprogramma ter bespreking aan de raad voorgelegd. Het integrale duurzaamheidsbeleid is middels een RIB over de voortgang ter kennisgeving aan de raad aangeboden. Deze maakte daarbij deel uit van een serie van 63 ingekomen stukken en mededelingen. Zowel de raad als het college hebben het duurzaamheidsbeleid niet geagendeerd.

2.3 Organisatie en uitvoering van het duurzaamheidsbeleid

In deze paragraaf wordt de volgende deelvraag onderzocht:

Deelvraag	Normen
Beleid en governance	
Is het klimaatbeleid verbonden met en ingebed in andere beleidsvelden en hoe wordt omgegaan met belemmeringen vanuit andere beleidsvelden? (Bijvoorbeeld in wonen, werken/economie, ruimtelijke ordening, (maatschappelijk) vastgoedbeleid, sociaal beleid, inkoop- en financieel beleid.)	Er is sprake van een integrale benadering van het duurzaamheidsbeleid in de verschillende taakvelden.

2.3.1 Organisatie en uitvoering lokaal

Om meer integrale sturing te geven aan de duurzaamheidsopgaven binnen gemeente Papendrecht is duurzaamheid als programma taakveld overstijgend belegd. Het programma duurzaamheid is met name bedoeld om de gestelde ambities concreet te maken. Er is een programmamanager aangesteld die de regie

voert en de integraliteit dient te bewaken. Verder is er een programmateam waarin vertegenwoordigers vanuit de verschillende taakvelden deelnemen. Het duurzaamheidsbeleid van de gemeente Papendrecht wordt veelal gezien als een proces dat nog volop in ontwikkeling is, zowel qua organisatie als qua beleid en uitvoering. Een dossier als energietransitie vereist ook dermate veel aandacht dat er ook intern taken dienen te worden verdeeld en capaciteit dient te worden uitgebreid. Zo is de nieuw aangestelde programmamanager duurzaamheid in tegenstelling tot zijn voorganger nu ook eindverantwoordelijk voor het beleid met betrekking tot de energietransitie binnen de gemeente.

De verwachting is dat de tijdelijke meerjarige regeling specifieke uitkering voor Capaciteit (bemensing) Decentrale Overheden voor Klimaat- en Energiebeleid (CDOKE-regeling) de gemeente Papendrecht meer slagkracht gaat geven voor de energietransitie. De energietransitie kost veel tijd. Met de CDOKE-regeling – voor Papendrecht in de periode 2023-2025 circa €600.000 per jaar – kan de gemeente volgens eigen opgave mogelijk circa 5 FTE aanstellen voor extra capaciteit. Met deze middelen wordt het mogelijk om de organisatie van de gemeente Papendrecht op deze opgave robuuster te maken. Het vinden van de juiste mensen wordt binnen de krappe arbeidsmarkt wel een uitdaging aangezien nu elke gemeente voor dezelfde uitdaging staat en naar personele capaciteit op zoek zal gaan.

Het college heeft in het bestuursakkoord ook de ambitie uitgesproken tot een integrale consultatie van de gemeenteraad over het duurzaamheidsbeleid; deze consultatie zal na het rekenkameronderzoek plaatsvinden.

Uit de interviews komt veel enthousiasme en intrinsieke motivatie voor verduurzaming naar voren. In hoofdstuk 3 blijkt dat er ook in de uitvoering veel stappen gezet zijn en worden richting een duurzamer Papendrecht. Tegelijkertijd ontstaat wel het beeld dat de ambities veelal als activiteiten of inspanningsverplichting zijn verwoord. Daardoor bestaat het risico dat *de mate waarin* verduurzaming daadwerkelijk plaatsvindt afhankelijk is van die intrinsieke motivatie. Ook bestaat – door de beperkte betrokkenheid van de gemeenteraad bij het integrale duurzaamheidsbeleid – nu het risico dat er een kloof ontstaat tussen het enthousiasme in de ambtelijke organisatie en de kennis en beeldvorming over duurzaamheid in de gemeenteraad.

2.3.2 Organisatie en uitvoering regionaal

Duurzaamheid speelt ook in breder regionaal verband binnen de Drechtsteden. Er is een lange historie van bestuurlijke samenwerking in Regio Drechtsteden welke voorheen geregeld was in een Gemeenschappelijke Regeling. Inmiddels zijn een groot deel van de werkzaamheden van de samenwerking ondergebracht bij de gemeente Dordrecht of de nieuwe gemeenschappelijke regeling Sociaal. De organisatie en infrastructuur is (nog steeds) aanwezig en de lijntjes zijn kort in de regio.

In het regionale team energietransitie werken momenteel 8 mensen en wordt er binnen de samenwerking op de Regionale Energie Strategie o.a. ook gewerkt aan de warmtetransitie en energiebesparing. Op verschillende thema's vindt op bestuurlijk niveau regelmatig overleg plaats. Zo komen bijvoorbeeld de wethouders met de portefeuille energie of mobiliteit elke 6 weken bij elkaar in de regio. Er zijn ook separate bijeenkomsten voor ambtenaren op verschillende thema's.

De focus van de regionale samenwerking ligt binnen de energietransitie op de faciliterende en aanjagende rol. Vooral op thema's waar efficiëntie door samenwerking bereikt kan worden. Vanuit de verschillende gemeenten worden hiervoor vanuit de groeiagenda budgetten beschikbaar gesteld. De uitvoering en verantwoordelijkheid blijven altijd bij de gemeente.

Een voorbeeld van de werkzaamheden van het regionale team is het coördineren van de RES. Ook hebben ze ondersteund bij het opstellen van de Transitievisie Warmte (TVW) door het gebruik van één adviesbureau te faciliteren, waarbij het proces en de kaders voor alle gemeenten binnen de regio aan elkaar gelijk zouden zijn. Bij het aanvragen en uitwerken van het Nationaal Isolatieprogramma wordt een gelijke aanpak gehanteerd.

2.3.3 Burgerparticipatie

In deze paragraaf wordt de volgende deelvraag onderzocht:

Deelvraag	Normen
Beleid en governance	
Hoe is burgerparticipatie georganiseerd en hoe worden de inzichten die zijn opgehaald bij inwoners verwerkt in het energiebeleid?	De gemeente Papendrecht heeft de mogelijkheden voor burgerparticipatie bij duurzaamheidsbeleid ingericht in de geest van de (in aantocht zijnde) Omgevingswet. Inwoners worden door de gemeente Papendrecht betrokken bij de ontwikkeling van duurzaamheidsbeleid in de geest van de (in aantocht zijnde) Omgevingswet.

De gemeente Papendrecht betreft inwoners en organisaties op diverse manieren bij de beleidscycli van de verschillende duurzaamheidsthema's. Dit hangt af van het thema en ook van de beleidsfase waarin het thema verkeert. In de nieuwe Omgevingswet worden 4 beleidsfasen onderscheiden: beleidsontwikkeling, beleidsdoorwerking, uitvoering en terugkoppeling. Onderstaande tabel geeft inzicht in de manier waarop Papendrecht per thema in de verschillende beleidsfasen de participatie van inwoners vormgeeft. Dit overzicht is niet uitputtend, maar bedoeld om een indruk te geven op welke manier de gemeente Papendrecht inwoners betreft bij het duurzaamheidsbeleid.

Tabel 5. Overzicht participatie per thema

Thema / fase	Beleidsontwikkeling	Beleidsdoorwerking	Uitvoering	Terugkoppeling
1. Energie	<ul style="list-style-type: none"> - Gespreksrondes t.b.v. RES 1.0 - Digitale participatie RES 1.0 via denkmeedrechtstedenenergie.nl/papendrecht - Online enquêtes warmtetransitie en isolatie - Workshops warmtetransitie met maatschappelijke partners 	<ul style="list-style-type: none"> - Verordening duurzaamheidslening - Regelingen RRE en RREW - Ontwikkeling witgoedregeling - Ontwikkeling wijkaanpak warmte - SAH-aanvraag met WK10 - Intentieovereenkomst warmtenet met HVC en WK10 	<ul style="list-style-type: none"> - Energieloket Papendrecht - Aanpak energiearmoede - Organiseren collectieve inkoopacties - Doortrekken hoofdleiding warmtenet - Gesprekken met inwoners over warmtenet 	<ul style="list-style-type: none"> - Doorontwikkeling RES en TVW 2.0
2. Duurzame mobiliteit en milieu	<ul style="list-style-type: none"> - Participatie mobiliteitsvisie o.b.v. Omgevingsvisie - Online participatie mobiliteitsplan via puurpapendrecht.nl - Participatietraject t.b.v. nieuw parkeerbeleid 	<ul style="list-style-type: none"> - Duurzaamheidscriteria in OV-concessies - Prognose- en plankaart laadinfra 	<ul style="list-style-type: none"> - Wettelijke procedures verkeersbesluiten 	-
3. Duurzame gemeentelijke organisatie	<ul style="list-style-type: none"> - Ontwikkeling routekaart verduurzamen gemeentelijk vastgoed 	<ul style="list-style-type: none"> - Gemeente geeft het goede voorbeeld via verduurzaming eigen gebouwen 	<ul style="list-style-type: none"> - Energiebesparende maatregelen aan gemeentelijke gebouwen - Boa's in elektrische auto's 	-
4. Klimaat en biodiversiteit	<ul style="list-style-type: none"> - Samenwerking met inwoners en maatschappelijke partners o.b.v. strategie klimaatadaptatie 	<ul style="list-style-type: none"> - Opstellen icoonsoorten gemeente Papendrecht door ecologen 	<ul style="list-style-type: none"> - Projectgerichte participatie t.b.v. groenbeheer - Uitvoering operatie Steenbreek met inwoners en maatschappelijke partners 	<ul style="list-style-type: none"> - Diverse bijdragen aan de participatiekrant - Monitoring icoonsoorten via waarneming.nl - Citizen science voor natuurontwikkeling

Thema / fase	Beleidsontwikkeling	Beleidsdoorwerking	Uitvoering	Terugkoppeling
			<ul style="list-style-type: none"> - Biodivers beheer van groen - Communicatie over icoonsoorten via gemeentelijke website en social media - Maatschappelijke initiatieven bomen, groen en tuinen - Groene daken i.s.m. WK10 	
5. Bewustwording en kennis vergroten over nut en noodzaak van afval scheiden	<ul style="list-style-type: none"> - Pilot afvalinzameling Oostpolder 	<ul style="list-style-type: none"> - Communicatie- en participatietraject locatiekeuze containers - Brieven aan inwoners over omgekeerd inzamelen per wijk 	<ul style="list-style-type: none"> - Informatieavonden omgekeerd inzamelen met diftar per wijk - Realisatie omgekeerd inzamelen met diftar 	<ul style="list-style-type: none"> - Pilot afvalinzameling Oostpolder

Naast deze specifieke participatie per thema, leveren inwoners, bedrijven en organisaties vanzelfsprekend ook via andere routes hun bijdrage aan de gemeentelijke beleidscyclus. Denk hierbij aan individuele gesprekken op ambtelijk en bestuurlijk niveau, netwerkbijeenkomsten, brieven aan college en gemeenteraad, presentaties en inspraakreacties bij vergaderingen en bijeenkomsten.

Uit een interne evaluatie van het programma duurzaamheid blijkt dat het betrekken van inwoners ambtelijk als een verbeterpunt wordt gezien. Bovenstaande tabel laat zien dat de verschillende thema's hierin – afhankelijk van de fase waarin zij zitten – veel van elkaar kunnen leren. Zo is de beleidsmatige basis met betrekking tot klimaatadaptatie en biodiversiteit beperkt, maar wordt er op dit onderwerp in de uitvoering wel op allerlei manieren met inwoners samengewerkt. Aan de andere kant is de pilot afvalinzameling in Oostpolder een voorbeeld van het toepassen van geleerde lessen binnen één gebied, voordat omgekeerd inzamelen met diftar in de gehele gemeente wordt geïmplementeerd. Wel is het zo dat de mogelijkheden qua vorm en mate van participatie per thema substantieel verschillen. Bij biodiversiteit en groen ligt het bijvoorbeeld meer voor de hand om inwoners actief te betrekken dan bij het verduurzamen van de gemeentelijke organisatie.

In het collegeprogramma 2022-2026 spreekt het college de ambitie uit om de samenleving vanaf het begin te betrekken en diverse onderwerpen voor te leggen ter consultatie. Daarbij wil het college een actieve rol spelen bij het ondersteunen van inwonersinitiatieven. Om participatie van inwoners structureel te borgen, gaat het college in 2023 een 'Handboek Participatie' en een communicatieplan opstellen. Eerder is op 1 juli 2021 al een Participatietool (het 'Stappenplan voor participatie & (omgevings)vergunning') vastgesteld door de gemeenteraad. Het is niet duidelijk hoe deze Participatietool zich verhoudt tot het voornemen voor een Handboek Participatie en het communicatieplan.

De Participatietool is al in de geest van de Omgevingswet opgesteld. Het is logisch om dit bij een eventueel Handboek Participatie en communicatieplan ook te doen, aangezien het voornemen is dat de Omgevingswet op 1 januari 2024 in werking treedt. Participatie is in de nieuwe Omgevingswet immers een must, maar de wet schrijft niet voor welke vorm participatie moet hebben. Afhankelijk van het duurzaamheidsthema en het instrument uit de Omgevingswet kan de gemeente Papendrecht haar participatie daarom naar eigen inzicht inrichten, als alle belanghebbenden maar vroegtijdig worden meegenomen in het proces van besluitvorming.

Constateringen organisatie en uitvoering duurzaamheid

1. Duurzaamheid maakt integraal deel uit van de verschillende taakvelden. Daarboven is een programma duurzaamheid opgezet met een programmateam.
2. De capaciteit voor met name de energietransitie behoeft uitbreiding. Het Rijk heeft hiervoor via de Capaciteit (bemensing) Decentrale Overheden voor Klimaat- en Energiebeleid (CDOKE)-regeling

middelen (circa €600.000 per jaar, naar gemeentelijke inschatting goed voor circa 5 FTE) beschikbaar gesteld welke ook voor gemeente Papendrecht zijn toegekend.

3. Regionaal wordt samengewerkt in Drechtstedelijk verband. Enerzijds omwille van de omvang van de (regionale) opgave en anderzijds omwille van schaalvoordelen en expertise.
4. De mate waarin inwoners betrokken worden bij het duurzaamheidsbeleid verschilt per thema en per beleidsfase.
5. De verschillende duurzaamheidsthema's kunnen onderling van elkaar leren over het betrekken van inwoners bij hun thema.
6. Het is (nog) niet duidelijk wat voor het duurzaamheidsbeleid de toegevoegde waarde is van het voorgenomen Handboek Participatie, ten opzichte van de bestaande Participatietool.

2.4 Monitoring en sturing

In deze paragraaf wordt de volgende deelvraag onderzocht:

Deelvraag	Normen
Beleid en governance	
Wat is de rol van de gemeenteraad in het duurzaamheidsbeleid? Wordt deze voldoende in staat gesteld om de kaderstellende en controlerende rol te vervullen?	Er zijn SMART KPI's vastgesteld t.b.v. beleidsmonitoring en bijsturing.
	Beleid wordt periodiek gemonitord en geëvalueerd
	Er is bijgestuurd indien noodzakelijk.

2.4.1 Belangrijkste indicatoren

Zoals hierboven reeds aangegeven zijn de duurzaamheidsambities slechts zeer beperkt gekwantificeerd. In de Programmabegroting 2023-2027 zijn voor het eerst enkele indicatoren benoemd met betrekking energie, namelijk het aandeel hernieuwbare energie in % en het % woningen met zonnepanelen. Zoals eerder is aangegeven is duurzaamheid nog in ontwikkeling en het SMART maken van de ambities behoeft aandacht. In 2020 is een voortgangsbericht naar de raad gegaan over het programma duurzaamheid (RIBD05.20200616). Hierin is gerapporteerd op het niveau van projectbeschrijvingen over wat is gedaan; enkele voorbeelden daarbij zijn:

- *'Bij herinrichting, renovaties en nieuwbouw wordt lokale verwerking van hemelwater gestimuleerd. Dit voorkomt wateroverlast en zorgt voor een goede toegankelijkheid van de openbare ruimte. Grootschalige uitrol van 'klimaat' projecten hebben in 2019 plaatsgevonden in Westpolder-oost en Willem Kloosstraat (start uitvoering).'*
- *'Op 18 november 2019 werd er een batterypack aangesloten op de muur van het gemeentehuis. Dit houdt in dat evenementen op de Markt vanaf nu voorzien kunnen worden van 'groene stroom'. Deze nieuwe vorm van stroomvoorziening heeft de gemeente, dankzij het snelle optreden van de gemeenteraad, in samenwerking met de Stichting Huiskamer Papendrecht kunnen realiseren.'*

Sommige resultaten zijn al wel meer concreet geformuleerd, bijvoorbeeld:

- *'In 2019 organiseerde het energieloket een regionale groepsaankoop voor spouwmuur isolatie. Er werden bedrijven geselecteerd voor de uitvoering en afspraken gemaakt over (scherpe) tarieven. Inwoners in Papendrecht konden zich vanaf 21 mei 2019 inschrijven voor een woningopname en een persoonlijke offerte. De actie loopt nog door in 2020.*
  - *Totaal inschrijvingen: regio 481 / Papendrecht 61*
  - *Totaal ingeplande woningopnames: regio 425 / Papendrecht 50*
  - *Tussenstand uitgevoerde maatregelen: regio 90 / Papendrecht 36'*
- *'Zomer 2019 is er een groendak-acte georganiseerd waarbij bewoners zich konden aanmelden voor een gratis groendakscan. Vanwege het grote aantal aanmelding (120!) zijn er twee daken verloot. Daarnaast is alle deelnemers het aanbod gedaan deel te nemen aan een gezamenlijke subsidieaanvraag via Energieloket Drechtsteden. Twaalf bewoners hebben via het energieloket een*

subsidieaanvraag gedaan bij Waterschap Rivierenland. Tevens hebben acht bewoners na de gratis scan direct een groendak aangelegd, zonder gebruik te maken van de subsidieregeling.';

Bovenstaande terugkoppeling is informatief en de laatstgenoemde twee zijn ook al kwantitatief concreet in behaalde resultaten op projectniveau. Er ontbreekt echter wel een koppeling met de concreet gestelde ambities en ook de verwachtingen op projectniveau: wat of hoeveel bewoners beoogde men te bereiken in desbetreffend jaar en hoe groot is bijvoorbeeld de doelgroep waarop het project zich richt? Het project rondom gezamenlijke inkoop van spouwmuurisolatie richt zich specifiek op de doelgroep van eigen woningbezitters en mogelijk zelfs op eigen woningen van voor een specifiek bouwjaar. Door een koppeling te leggen met dergelijke cijfers wordt niet enkel informatie verstrekt maar ontstaat ook inzicht in waar gemeente Papendrecht staat. Vervolgens kan in een later stadium dan ook betere duiding worden gegeven aan de doelmatigheid van dergelijke projecten.

2.4.2 Evaluatie en bijsturing

De onderzoekers concluderen dat er geen sprake is van een structurele cyclus voor een integrale duurzaamheidsrapportage. Qua verantwoording over behaalde resultaten wordt de gangbare P&C-cyclus per taakveld gehanteerd. Daarbinnen wordt per taakveld gerapporteerd over de voortgang en eventuele afwijkingen. Duurzaamheid kan hier onderdeel van uitmaken; met name wanneer er sprake is van financiële afwijkingen.

Op 24 februari 2022 heeft de raad een nieuwe financiële verordening vastgesteld. Daarbij zijn onder andere de 1ste concernrapportage en kaderbrief samengevoegd tot één document, de perspectiefnota. Hierin worden de beleidsmatige en financiële ontwikkelingen voor zowel het lopende begrotingsjaar als voor de komende jaren geschetst. Met de behandeling van de perspectiefnota geeft de gemeenteraad het college richting mee, inclusief de financiële kaders, om deze verder uit te werken in de meerjarenbegroting. Het college biedt de raad jaarlijks uiterlijk in de maand juli een perspectiefnota aan, inclusief de voortgang over het lopende begrotingsjaar over de eerste 4 maanden, met een voorstel voor het beleid en de financiële kaders van de begroting voor het volgende begrotingsjaar en de meerjarenraming. De raad stelt deze nota uiterlijk in de maand juli vast.

Eerder is in 2020 wel een RIB (d.d. 17-6-2020) als voortgangsrapportage programma duurzaamheid naar de raad verstuurd. Daarin is per thema aangegeven welke activiteiten in het voorgaande jaar 2019 zijn uitgevoerd. De onderzoekers hebben geen recentere RIB aangetroffen en het is vooralsnog onduidelijk waarom, voor zover deze er niet zijn, en er niet langer op deze wijze wordt gerapporteerd.

Elke twee jaar moet er vanuit de RES een voortgangsrapportage worden verstuurd. De eerste komt juli 2023 beschikbaar. Deze gaat inzichtelijk maken wat de eerste resultaten zijn omtrent de regionale energietransitie.

Er heeft in 2022 wel een interne evaluatie van het duurzaamheidsbeleid plaatsgevonden maar die is niet met de raad gedeeld.

Constateringen monitoring en sturing

1. Er is geen sprake van een separate monitoringcyclus voor duurzaamheid. Na 2020 is geen recentere voortgangsbericht als RIB naar de raad gegaan over het programma duurzaamheid.
2. De indicatoren voor duurzaamheid zijn onvoldoende SMART geformuleerd. Het ontbreekt veelal aan resultaatverplichtingen waarop gemonitord kan worden. Daarentegen zijn veel realisaties als projectbeschrijvingen of bereikt resultaat van projecten geformuleerd (zie onder 2.5.1). Hierdoor ontbreekt inzicht op hoger abstractieniveau van uiteindelijke beoogde doelrealisatie (voor zover deze is geformuleerd).
3. Vanuit de RES dient tweejaarlijks een voortgangsrapportage te worden opgesteld. De eerste is voorzien medio 2023.

3 Gerealiseerde prestaties

3.1 Bereikte resultaten

In deze paragraaf wordt de volgende deelvragen onderzocht:

Deelvraag	Normen
Gerealiseerde prestaties	
Wat zijn de voornaamste resultaten die de gemeente Papendrecht tot nu toe op het gebied van duurzaamheid heeft bereikt?	Voor elk subthema van het duurzaamheidsbeleid wordt op structurele basis (minimaal één keer per jaar) gerapporteerd over de bereikte resultaten.
	De gemeente Papendrecht bereikt de doelen die zij heeft vastgesteld voor haar duurzaamheidsbeleid.
	De bereikte resultaten voor de gemeente Papendrecht zijn minimaal vergelijkbaar aan de bereikte resultaten voor vergelijkbare gemeenten (met vergelijkbare beleidsdoelen).
Welke stappen zijn genomen om het beleid uit te voeren? Wat zijn aanvullende mogelijkheden om de doelstelling te realiseren?	De gemeente Papendrecht vertaalt haar duurzaamheidsbeleid in concrete acties die zij ook daadwerkelijk uitvoert.
	De gemeente Papendrecht maakt gebruik van alle realistische mogelijkheden die er zijn om haar doelen te bereiken.

3.1.1 Rapportage over acties en resultaten

De begroting en jaarstukken zijn de belangrijkste instrumenten die het college gebruikt voor de rapportage over het duurzaamheidsbeleid. In de begroting komen jaarlijks de doelstellingen en – op hoofdlijnen – te nemen maatregelen terug. In de jaarstukken wordt er gerapporteerd welke stappen er genomen zijn aan de hand van de te nemen maatregelen. Nieuw beleid is terug te vinden in de begroting en jaarstukken door de toevoeging van nieuwe doelstellingen. Op basis van uitgevoerde maatregelen worden de te nemen maatregelen indien nodig geüpdatet in de nieuwe begroting. Als er tussentijds afwijkingen zijn van het voorgenomen beleid dan wordt hierover gerapporteerd via de concernrapportage(s).

Duurzaamheid heeft geen eigen thema of hoofdstuk in de begroting en jaarstukken. Voor de begroting wordt de 'Besluit, begroting en verantwoording' indeling gehanteerd waardoor verschillende subthema's zijn onderverdeeld over verschillende taakvelden. Zo is duurzame mobiliteit opgenomen bij Verkeer, vervoer en waterstaat (taakveld 2) en is energietransitie is opgenomen onder Wonen en bouwen (taakveld 8). Het onderwerp klimaatadaptatie komt terug in zowel het Sociaal domein (taakveld 6) onder samenkracht en burgerparticipatie als het thema riolering binnen Volksgezondheid en milieu (taakveld 7).

Naast de jaarstukken is er geen separate, structurele rapportage die de behaalde resultaten op het thema duurzaamheid meldt. Er zijn wel incidentele rapportages op deelthema's van duurzaamheid in de vorm van RIB's. Dit is vanaf 2019 onder andere gebeurd op:

- De rapportage 'Operatie Steenbreek, terugblik en doorkijk' inclusief activiteitenoverzicht (25 september 2019).
- Het starten van een Wijkaanpak energiebesparing in de wijk Molenvliet (18 november 2019).
- De stand van zaken over de Pilot afvalinzameling Oostpolder en GFT/e (etensresten) (7 april 2020).
- De energie-ambities en financiering van HVC (8 december 2020).

- Het opstellen van een CO2 footprint voor de gemeentelijke organisatie, de uitkomsten van de analyse en de vervolgstappen op basis van de uitkomsten (5 januari 2021).

3.1.2 Genomen acties en behaalde resultaten

In de jaarstukken zijn veel genomen maatregelen op de verschillende onderdelen van Duurzaamheid terug te vinden. Hieronder volgt per thema een kort overzicht van de belangrijkste behaalde resultaten per thema.

Tabel 6. Overzicht resultaten per thema

Thema	Resultaat
1. Energie	<ul style="list-style-type: none"> - Het organiseren van informatiebijeenkomsten t.b.v. energiebesparing i.s.m. het Energieloket - Het opzetten van een wijkgerichte aanpak energiebesparing en groepsaankoop voor isolatie - Het vaststellen van een Transitie Visie Warmte en Regionale Energie Strategie - HVC en de corporaties werken samen voor een warmtenet
2. Duurzame mobiliteit en milieu	<ul style="list-style-type: none"> - Aandacht voor de fiets in de omgevingsvisie - Fietsstimuleringsregeling - Ondertekening Schone Lucht Akkoord - Opstellen van een strategie voor de laadinfrastructuur
3. Duurzame gemeentelijke organisatie	<ul style="list-style-type: none"> - Het verduurzamen van gemeentelijk vastgoed. Daarbij is het Stadhuis aardgasvrij gemaakt en is de nieuwbouw van de gemeentewerf energiepositief - Elektrische auto's voor BOA's - Routekaart CO2 neutrale gemeentelijke organisatie t.b.v. gestructureerde aanpak verduurzamen organisatie
4. Klimaat en biodiversiteit	<ul style="list-style-type: none"> - Activiteiten t.b.v. Operatie Steenbreek - Actie Groen Dak (2019) - Stimuleringsgelden klimaat adaptieve maatregelen - Uitvoering geven aan het Gemeentelijke Rioleringsplan - Klimaat adaptieve inrichting in de openbare ruimte - Uitbreiding naar natuurvriendelijk onderhoud en beheer van zowel gras (43%) als bosplantsoen (30%) - Communicatie over Papendrechtse Icoonsoorten
5. Bewustwording en kennis vergroten over nut en noodzaak van afval scheiden.	<ul style="list-style-type: none"> - Pilot omgekeerd inzamelen in Oostpolder - Besluitvorming Nieuw afvalbeleid incl. DIFTAR - Campagne ter stimulering van het scheiden van GFT afval

Een overzicht van behaalde resultaten is ook opgenomen in het Overdrachtsdocument programma duurzaamheid. Deze is ook opgenomen in Bijlage 1.

Constateringen bereikte resultaten

1. Het thema duurzaamheid kent geen structurele, inhoudelijke rapportage die specifiek over dit onderwerp gaat. Dit gebeurt enkel via de jaarstukken of incidenteel per deelonderwerp.
2. Er zijn de afgelopen jaren op alle thema's veel resultaten geboekt. De formulering van deze resultaten is voornamelijk kwalitatief en/of kwantitatief op projectniveau. Er wordt niet of weinig vermeld hoe de projectresultaten kwantitatief bijdragen aan het behalen van de uiteindelijke overall doelstellingen.
3. De kwantitatief geformuleerde realisatie is niet altijd helder. Zo is bijvoorbeeld in het overdrachtsdocument gerapporteerd 'Uitbreiding naar natuurvriendelijk onderhoud en beheer van zowel gras (43%) als bosplantsoen (30%)'. Onduidelijk is waar de percentages precies betrekking op hebben. Te meer, aangezien de voortgangsrapportage uit 2020 spreekt van: "Vanaf 2020 wordt minimaal 30% van het gras natuurvriendelijk onderhouden. Bij het gefaseerd maaien blijven bij natuurlijke grasvegetaties (en waar mogelijk) 20% van het gras staan tot de volgende maaironde."

3.2 Capaciteit in de organisatie

In deze paragraaf wordt de volgende deelvraag onderzocht:

Deelvraag	Normen
Gerealiseerde prestaties	
Is er in de ambtelijke organisatie in voldoende mate capaciteit en kennis aanwezig om het beleid uit te voeren?	De beschikbare omvang en kwaliteit van de benodigde ambtelijke inzet is in lijn met de vastgestelde doelen en ambities
	De beschikbare ambtelijke inzet voor de gemeente Papendrecht is minimaal vergelijkbaar met andere vergelijkbare gemeenten (met vergelijkbare beleidsdoelen)

Het onderwerp duurzaamheid is niet bij één afdeling belegd maar verspreid over de verschillende afdelingen binnen de organisatie. Binnen de gemeente werken meerdere mensen samen in het programmateam duurzaamheid. In 2022 waren er circa 18 medewerkers bij dit team betrokken. Er is niet gespecificeerd hoeveel FTE er aan het programma duurzaamheid besteed wordt. Hierdoor zijn de totaal aan duurzaamheid gerelateerde personele kosten ook niet inzichtelijk.

Zoals in paragraaf 2.3.1 wordt vermeld zijn er vanuit de CDOKE-regeling financiële middelen beschikbaar gesteld voor het vergroten van de ambtelijke capaciteit. Binnen de organisatie bestaat de behoefte om deze middelen hiervoor in te zetten. Geïnterviewde medewerkers zien wel een risico in de krapte op de arbeidsmarkt. Daarnaast zijn er de afgelopen jaren wisselingen geweest op sleutelfuncties, zoals de programmamanager duurzaamheid en degene die verantwoordelijk is voor het verduurzamen van het gemeentelijk vastgoed. Binnen de ambtelijke organisatie bestaat behoefte aan continuïteit en uitbreiding.

Constateringen capaciteit in de organisatie

1. Duurzaamheid is belegd over de volle breedte van de ambtelijke organisatie, waarbij een aantal inhoudelijk betrokkenen samenwerkt via het programmateam duurzaamheid.
2. Het is niet inzichtelijk hoeveel FTE of hoeveel uren er jaarlijks worden ingezet specifiek voor duurzaamheid. Daardoor is dit ook niet te vergelijken met andere gemeenten.

3.3 Benchmark met andere gemeenten

Om te kunnen beoordelen hoe de duurzaamheidsprestaties van Papendrecht zich verhouden tot vergelijkbare gemeenten is een benchmark uitgevoerd. Daarvoor is een selectie gemaakt uit gemeenten in dezelfde RES-regio en gemeenten waar Papendrecht zich vaker mee vergelijkt. Binnen deze twee groepen is geselecteerd op een gelijkwaardig inwonersaantal en bevolkingsdichtheid. De geselecteerde referentiegemeenten zijn:

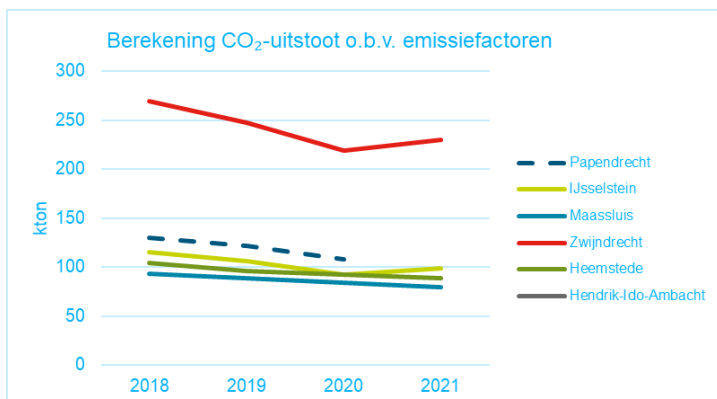
- Heemstede
- IJsselstein
- Hendrik-Ido-Ambacht
- Maassluis
- Zwijndrecht

Voor de vergelijking is gebruik gemaakt van openbare data, zoals [Home - Waarstaatjegemeente.nl - cijfers en statistieken van gemeenten](#) en de [Regionale klimaatmonitor - Klimaatmonitor \(databank.nl\)](#).

3.3.1 Energietransitie

3.3.1.1 CO₂-uitstoot

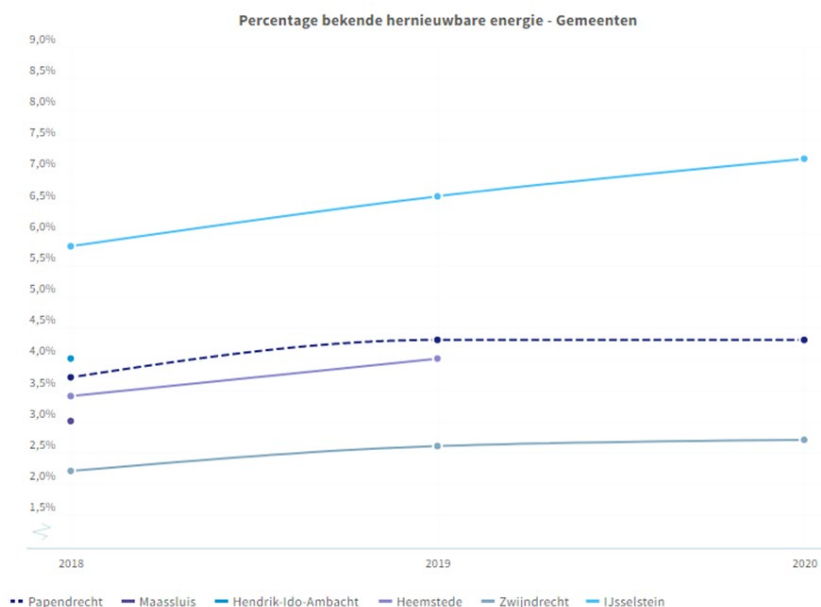
Het landelijke beleid is gericht op 55% CO₂-uitstoot in 2030. In de onderstaande grafiek (Figuur 3) is voor Papendrecht en de benchmarkgemeenten de bekende CO₂-uitstoot exclusief snelwegen weergegeven. Voor Papendrecht is er tot 2020 een duidelijke daling zichtbaar. Na deze datum zijn er nog geen gegevens bekend. De gemeente Zwijndrecht heeft een substantieel grotere uitstoot. De andere gemeenten hebben t/m 2020 allen een lagere CO₂-uitstoot dan Papendrecht.

Figuur 3. Bekend aandeel CO₂-uitstoot per gemeente (exclusief snelwegen). Bron: Klimaatmonitor.

3.3.1.2 Hernieuwbare energie

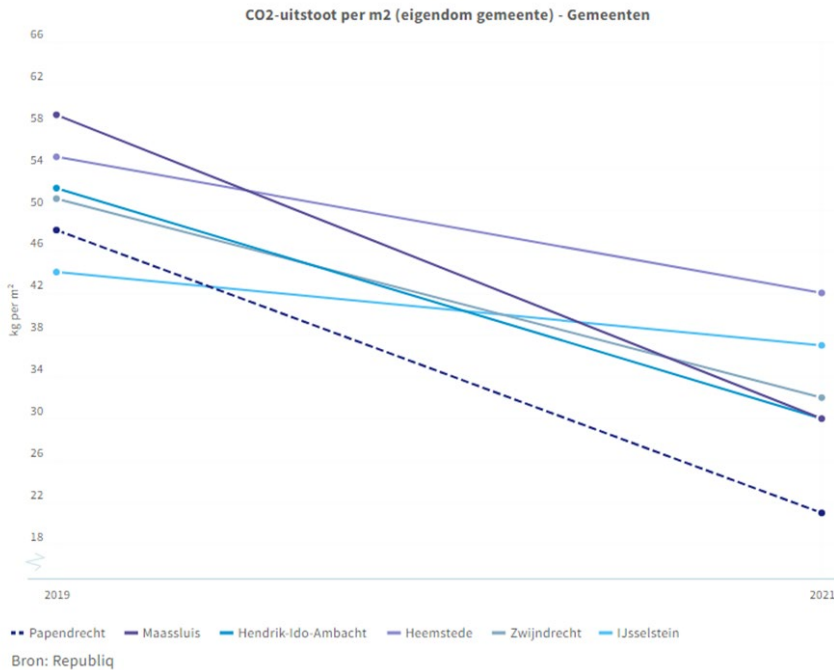
De gemeente heeft vanuit de RES en eigen beleid verschillende doelen op duurzame energie. Papendrecht scoort in de laatste twee jaren 4,3% op het gebied van bekende hernieuwbare energie (zie Figuur 4). Dit percentage ligt hoger dan dat van Maassluis, Hendrik-Ido-Ambacht en Zwijndrecht. Heemstede scoort vergelijkbaar met Papendrecht, terwijl IJsselstein het hoogste percentage heeft met 7,2% in 2020.

Figuur 4. Bekend aandeel hernieuwbare energie per gemeente. Bron: Waarstaatjegemeente.nl

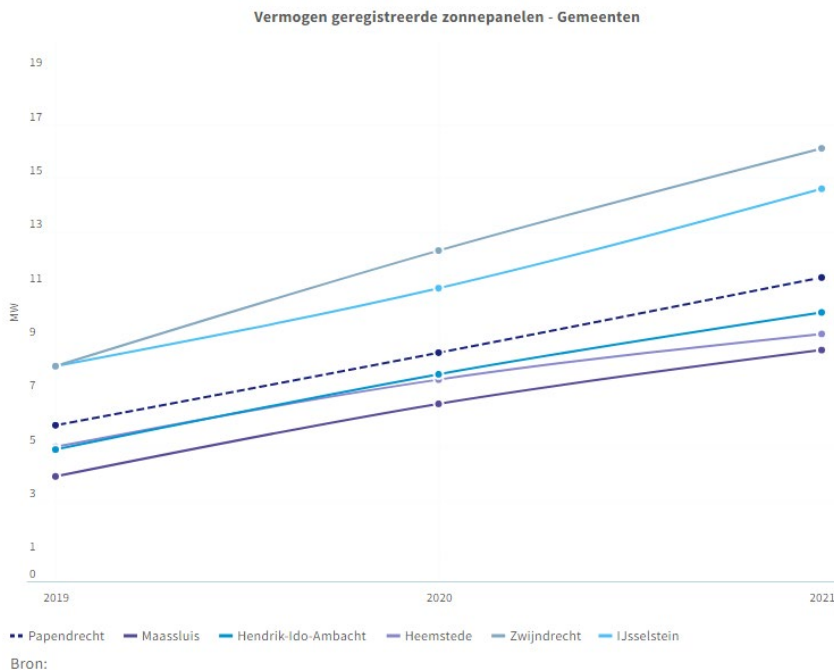
3.3.2 Gemeentelijke organisatie

Op basis van de CO₂-uitstoot per m² eigendom van de gemeente (Figuur 5) scoort Papendrecht goed in vergelijking met de andere gemeenten. In 2019 stond Papendrecht op de tweede plaats met een uitstoot van 48 kg/m², maar in 2021 is de CO₂-uitstoot per m² eigendom van de gemeente flink gedaald naar 21 kg/m². Daardoor scoort Papendrecht op dit onderdeel het beste van de benchmarkgemeenten.

Figuur 5. Bekend aandeel CO₂-uitstoot per m² eigendom van de gemeente. Bron: Waarstaatjegemeente.nl

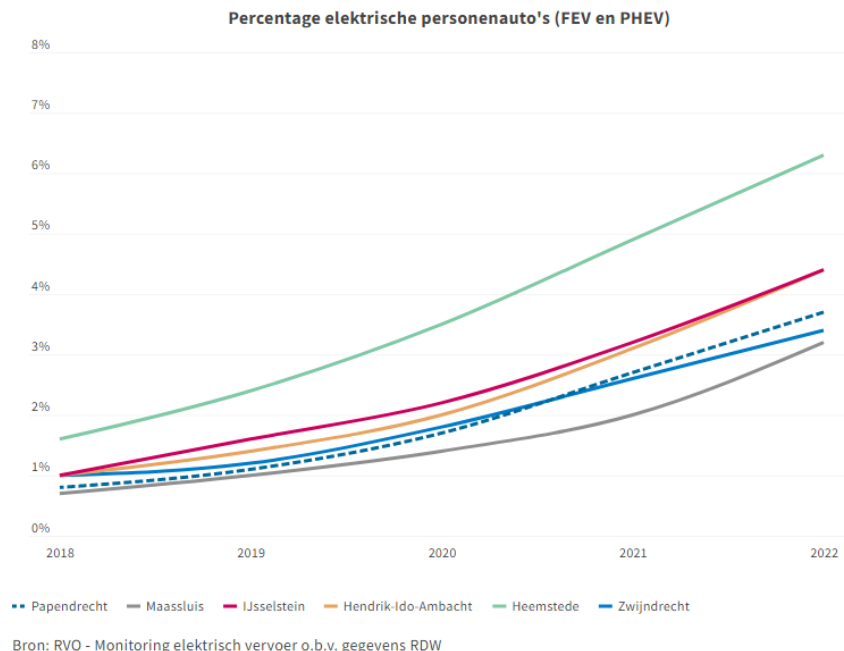
Alle zes gemeenten laten een stabiele stijging in het geïnstalleerde vermogen van zonnepanelen zien (Figuur 6). Papendrecht scoort gemiddeld vergeleken met de andere gemeenten.

Figuur 6. Bekend aandeel geïnstalleerd vermogen van zonnepanelen. Bron: Waarstaatjegemeente.nl

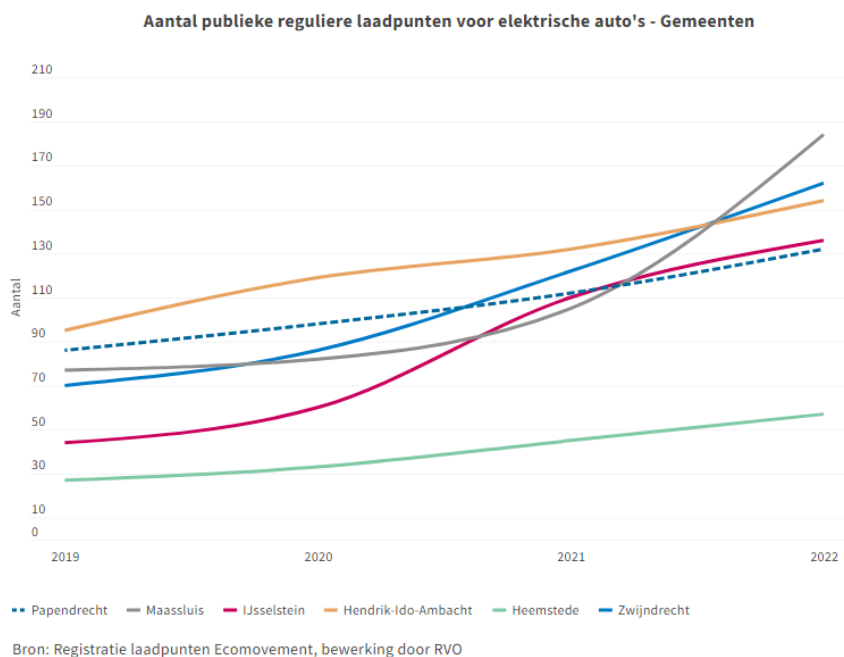
3.3.3 Mobiliteit

Wanneer er gekeken wordt naar het percentage elektrische personenauto's in de gemeente (Figuur 7) is te zien dat het aandeel in Papendrecht op een gelijke manier toeneemt als in de referentiegemeenten. Alleen de groei in Zwijndrecht zwakt iets af. Papendrecht heeft in 2022 net onder het gemiddelde percentage aan elektrische auto's.

Figuur 7. Percentage volledig elektrische en plug-in hybride personenauto's in de gemeente. Bron: Klimaatmonitor

Uit de cijfers blijkt dat Papendrecht een gestage groei doormaakt op het gebied van publieke laadpunten. In 2019 had de gemeente 86 publieke laadpunten, wat in 2022 is gestegen naar 132 (Figuur 8). Hiermee scoort Papendrecht alleen hoger dan Heemstede, dat 57 laadpunten heeft.

Figuur 8. Aantal publieke laadpunten per gemeente. Bron: Klimaatmonitor.

IJsselstein laat een sterkere groei zien en eindigt met een vergelijkbaar aantal laadpunten. Op het onderdeel publieke laadpunten presteert Papendrecht net onder gemiddeld.

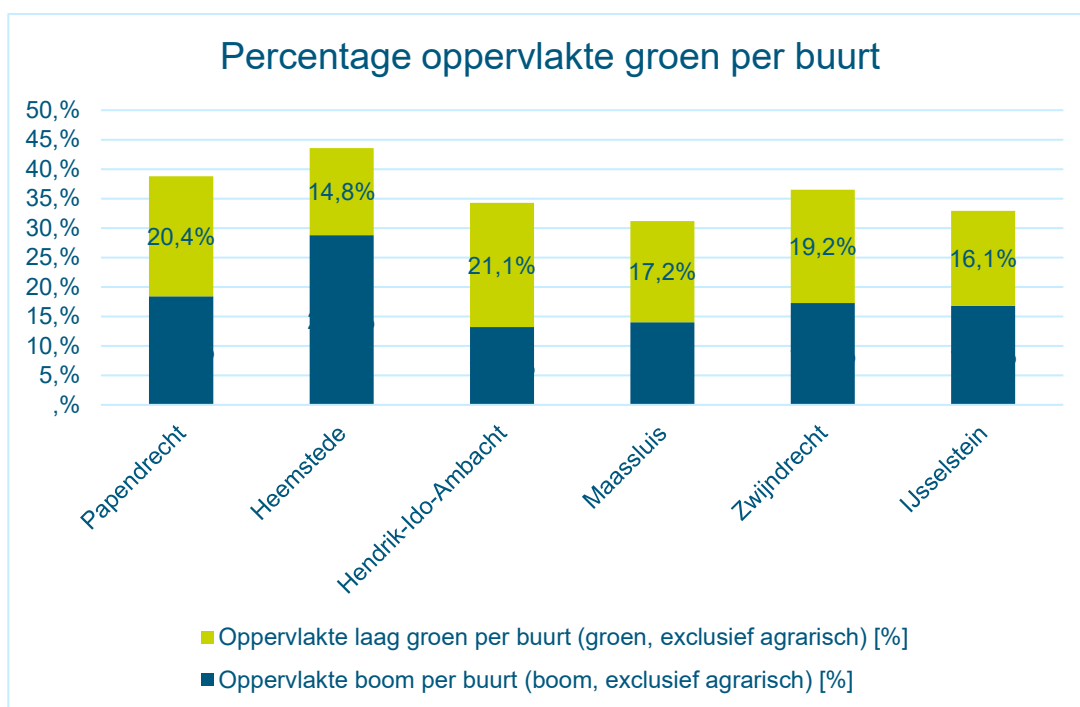
3.3.4 Biodiversiteit & klimaatadaptatie

De gemeente Papendrecht heeft in vergelijking met de genoemde gemeenten een redelijk aandeel aan boomoppervlakte per buurt met 18,4% (Figuur 9). Hiermee scoort Papendrecht iets hoger dan Maassluis en Zwijndrecht, maar blijft het achter bij Heemstede.

Op het gebied van laag groenoppervlakte per buurt presteert Papendrecht beter met een percentage van 20,4%. Dit plaatst Papendrecht boven het gemiddelde van de genoemde gemeenten.

Als je de oppervlakte aan boom en laag groen per buurt in Papendrecht bij elkaar optelt, kom je uit op een totaal van 38,8%. Dit is het op één na hoogste totaal van de genoemde gemeenten, alleen Heemstede scoort hoger met 43,6%.

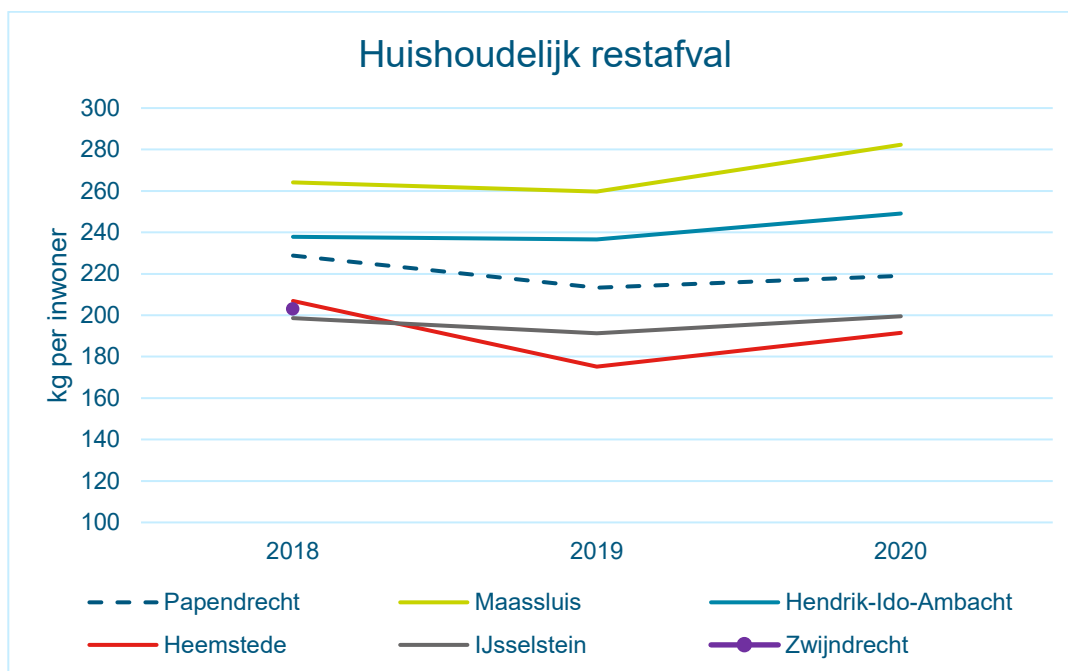
Er zijn voor groenoppervlak en bomen op dit moment nog geen concrete ambities. Uit de interviews kwam naar voren dat hier wel over nagedacht wordt.

Figuur 9. Percentage oppervlakte groen per buurt. Bron: Waarstaatjegemeente.nl

3.3.5 Afval

In de afgelopen drie jaar is het huishoudelijk restafval in Papendrecht gedaald van 228,8 kg per persoon in 2018 naar 219 kg per persoon in 2020 (Figuur 10). Dit plaatst Papendrecht onder het gemiddelde gewicht van de genoemde gemeenten. Zowel Heemstede als IJsselstein kennen een kleinere hoeveelheid huishoudelijk restafval per inwoner dan Papendrecht. Dit betekent dat deze twee gemeenten op dit vlak beter presteren dan Papendrecht. Er kan worden geconcludeerd dat Papendrecht gemiddeld scoort ten opzichte van de andere gemeenten (zie Figuur 10). De gemeente presteert redelijk met de hoeveelheid huishoudelijk restafval, maar moet de hoeveelheid nog bijna halveren om de '100 kg binnen enkele jaren' ambitie te halen.

Figuur 10. Hoeveelheid huishoudelijk restafval in kg/inwoner per gemeente. Bron: Waarstaatjegemeente.nl

Constaties benchmark vergelijkbare gemeenten

1. De mogelijkheden om de gemeente Papendrecht op de eigen duurzaamheidsambities te vergelijken met referentiegemeenten, zijn gelimiteerd tot een aantal indicatoren zoals hierboven uitgewerkt. Daardoor is de zeggingskracht van de vergelijking beperkt.
2. De stand van zaken voor Papendrecht in vergelijking met referentiegemeenten verschilt per onderwerp:
  - a. Voor de totale CO₂-uitstoot scoort Papendrecht relatief hoog, voor de CO₂-uitstoot per m² scoort Papendrecht relatief laag.
  - b. Op het gebied van hernieuwbare energie scoort Papendrecht gemiddeld.
  - c. Wat betreft elektrisch vervoer scoort Papendrecht net onder gemiddeld, zowel qua elektrische personenauto's als qua laadpalen.
  - d. Met betrekking tot het percentage groenoppervlak scoort Papendrecht net boven gemiddeld.
  - e. Op het aantal kilo's huishoudelijk restafval per inwoner scoort Papendrecht gemiddeld.
3. Op vrijwel alle onderwerpen waarop benchmarkgegevens over meerdere jaren beschikbaar zijn, is een positieve trend te zien met betrekking tot de duurzaamheidsdoelstellingen.

3.4 Budgetten en financiering

In deze paragraaf wordt de volgende deelvraag onderzocht:

Deelvraag	Normen
Gerealiseerde prestaties	
Op welke manier heeft de gemeente Papendrecht haar duurzaamheidsbeleid gefinancierd?	Gemeente Papendrecht heeft haar vastgelegde duurzaamheidsbeleid vertaald in toereikende budgetten die zijn opgenomen in de begroting.
	Gemeente Papendrecht maakt gebruik van verschillende financierings- en ondersteuningsmogelijkheden voor de uitvoering van haar duurzaamheidsbeleid (BNG, DUMAVA, EAW, provinciale regelingen, etc.)

Uit de begrotingen en jaarrekeningen van de gemeente Papendrecht over de periode 2019-2023 blijkt niet in één oogopslag welke inkomsten en uitgaven rechtstreeks gerelateerd zijn aan het duurzaamheidsbeleid van de gemeente (zie Figuur 11 voor de jaarrekening van 2021). Dit komt doordat duurzaamheid in de wettelijke taakvelden van een gemeente – vastgelegd in de ‘Regeling vaststelling taakvelden en verstrekking informatie voor derden’ – niet als expliciet onderwerp is opgenomen.

(Bedragen x €1.000)	Primaire begroting 2021	Begroting 2021 na wijziging	Realisatie 2021	Vershil 2021
Omschrijving				
Programma				
Bestuur en ondersteuning	-3.041	-3.243	-2.737	507
Veiligheid	-2.462	-2.180	-1.931	249
Verkeer, vervoer en waterstaat	-4.861	-4.831	-4.813	17
Economie	-176	-457	-267	190
Onderwijs	-2.228	-2.559	-2.180	379
Sport, cultuur en recreatie	-6.883	-7.168	-6.642	526
Sociaal domein	-24.662	-26.086	-25.167	919
Volksgezondheid en milieu	-57	-353	-323	30
Volkshuisvesting, ruimtelijke ordening en stedelijke vernieuwing	-1.324	-1.378	350	1.728
Subtotaal Programma's	-45.495	-48.255	-43.709	4.545
Algemene dekkingsmiddelen	54.583	58.457	59.727	1.270
Treasury	1.431	1.359	1.446	87
Overhead	-10.939	-12.039	-11.757	281
Vennootschapsbelasting (Vpb)	0	0	-47	-47
Onvoorzien	-100	0	0	0
Mutaties reserves	1.099	1.440	-220	-1.659
Resultaat	579	963	5.440	4.477

Figuur 11. Jaarrekening gemeente Papendrecht 2021

In zowel de programmabegroting als het bijbehorende jaarverslag met nadere toelichting komen onderwerpen die onder het duurzaamheidsbeleid vallen wel structureel bij verschillende taakvelden terug:

- Taakveld 0 Bestuur en ondersteuning
- Taakveld 2 Verkeer, vervoer en waterstaat
- Taakveld 3 Economie
- Taakveld 5 Sport, cultuur en recreatie
- Taakveld 6 Sociaal domein
- Taakveld 7 Volksgezondheid en milieu
- Taakveld 8 Volkshuisvesting, ruimtelijke ordening en stedelijke vernieuwing

Ter illustratie van het detailniveau is in Figuur 12 een voorbeeld opgenomen van de wijze waarop een onderwerp als de energietransitie terugkomt in taakveld 8 van de programmabegroting 2023-2027, als doelstelling 2 onder 8.3 Wonen en bouwen.

Ten opzichte van de programmabegroting 2022-2025 is het in de programmabegroting 2023 nieuw dat er ook indicatoren en streefwaarden m.b.t. Papendrecht en energie zijn opgenomen. Vanuit financieel oogpunt is met dit detailniveau voor de gemeenteraad niet inzichtelijk welke middelen de gemeente aanwendt voor het bereiken van deze doelstelling en op welke manier de kosten gedekt worden. Dit geldt in feite voor alle onderdelen van duurzaamheid, op de gemeentelijke bijdrage aan het openbaar vervoer na. Dat is expliciet benoemd onder 2.5 en daar wordt op jaarbasis € 180.000 geïnvesteerd.

Het programma duurzaamheid wordt nergens expliciet als programma genoemd in de jaarstukken en de begroting. Wel wordt in de jaarstukken van 2020 toelichting gegeven op de Duurzaamheidsagenda. Daar worden de routekaart voor een CO₂-neutrale gemeentelijke organisatie en de agenda duurzaamheid onder geschaard. Voor beiden is een budget van € 100.000 beschikbaar, waarvan in 2020 € 20.000 is uitgegeven.

De resterende € 180.000 is door de gemeenteraad als bestemmingsreserve voor de duurzaamheidsagenda beschikbaar gesteld.

Doelstelling

2. Duurzaam Papendrecht: voorbereiden van en inspelen op de energietransitie

Maatregelen

2a. Samen met Woonkracht10, HVC en Stedin clusteraanpakken opstellen en uitvoeren in wijken waar huurwoningen staan die met SAH-gelden (Subsidie Aardgasvrije Huurwoningen) voor 2026 op het warmtenet worden aangesloten. Ook zoeken naar spin-off mogelijkheden verdergaand dan het cluster zelf.

... t/m 2i.

Indicatoren en streefwaarden**Papendrecht en energie**

Indicator	Meting 2017	Meting 2018	Meting 2019	Meting 2020	Doelstelling 2023
Hernieuwbare energie in % Bron: Klimaatmonitor RWS 2019	2,8	3,7	4,3	4,6	↑ 10,3 Is landelijk % 2020 Streven is hoger %
% woningen met zonnepanelen Bron: WSJG	4,5	5,9	8,3	11,4	↑ 15,7 Is landelijk % 2020 Streven is hoger %

Wat gaat het kosten?

Omschrijving (-/ =nadelig)	2023	2024	2025	2026	2027
<i>Volkshuisvesting, ruimtelijke ordening en stedelijke vernieuwing</i>					
Lasten	5.059	3.669	3.679	3.672	3.656
Ruimtelijke ordening	500	500	500	500	500
Grondexploitatie (niet bedrijventerreinen)	1.772	404	404	411	411
Wonen en bouwen	2.787	2.765	2.775	2.761	2.755
Baten	3.158	1.743	1.746	1.749	1.749
Ruimtelijke ordening	51	51	51	51	51
Grondexploitatie (niet bedrijventerreinen)	1.418	0	0	0	0
Wonen en bouwen	1.689	1.692	1.695	1.698	1.698
Saldo	-1.901	-1.926	-1.933	-1.923	-1.917

Figuur 12. Voorbeeld detailniveau waarin energietransitie terugkomt in de programmabegroting over hoofdstuk 8.3 doelstelling 2

De concernrapportages die het college (half)jaarlijks aan de gemeenteraad beschikbaar stelt geven ook meer detailniveau op taakvelden waar afwijkingen van meer dan € 25.000 zijn. Vanaf 2019 is de gemeenteraad via deze tussentijdse voortgangsrapportages geïnformeerd over onder andere:

- € 25.000 aan kosten voor het opstellen van de duurzaamheidsagenda en routekaart CO2-neutraal, te dekken vanuit nieuw beleid (1^e Concernrapportage 2019).
- € 201.000 voor de pilot afvalscheiding en GFT in 2019 en 2020, conform eerdere besluitvorming gedekt vanuit de algemene reserve (1^e Concernrapportage 2020).
- € 123.000 dat vanuit de bestemmingsreserve voor de duurzaamheidsagenda wordt toegevoegd aan de algemene reserve, omdat van de totale bestemmingsreserve van € 180.000 een bedrag van € 50.000 gebruikt is voor LED-verlichting in het Sportcentrum en € 10.000 als bijdrage voor het

opstellen van een mobiliteitsplan. Daarbij wordt wel vermeld dat de resterende € 123.000 via de algemene reserve beschikbaar wordt gehouden voor het verduurzamen van de gemeentelijke organisatie (2^e Concernrapportage 2021).

- € 150.000 voor energie in de openbare ruimte en vastgoed, voor het opvangen van forse prijsstijgingen via een stelpost die bij de Perspectiefnota 2022-2027 is ingericht (Concernrapportage 2022).

Naast de jaarstukken, begroting en concernrapportages wordt de gemeenteraad ook incidenteel geïnformeerd over en betrokken bij het aanvragen van financiële regelingen die betrekking hebben op het duurzaamheidsbeleid. Dit is vanaf 2019 onder andere gebeurd op (niet-limitatief):

- Een investering in zonnepanelen op het Sportcentrum á €100.000, waar de gemeenteraad op 12 december 2019 mee heeft ingestemd. Onderdeel van de businesscase was de aanvraag van een SDE-subsidie, een landelijke regeling om duurzame opwek van energie mee te financieren.
- De stimuleringsregeling Regeling Reductie Energieverbruik Woningen (RREW), waarbij de Rijksoverheid begin 2021 € 209.402 beschikbaar heeft gesteld aan de gemeente Papendrecht om woningeigenaren, huurders en VvE's te stimuleren tot energiebesparing. De gemeenteraad is hier via een RIB op 31 augustus 2021 over geïnformeerd.
- De 'Verordening Duurzaamheidslening gemeente Papendrecht', die op 24 februari 2022 door de gemeenteraad is vastgesteld. Op basis van deze verordening kan de gemeente leningen verstrekken aan natuurlijke personen, die specifieke duurzame maatregelen treffen aan hun woning. Het totale budget dat de gemeente via dit raadsbesluit voor de duurzaamheidslening beschikbaar stelt is € 500.000. De dekking van dit bedrag komt uit middelen voor de woningmarkt.
- Maatregelen om vanuit gemeentelijke middelen voor in totaal € 600.000 de gevolgen van de energiecrisis en daaruit voortvloeiende armoede te bestrijden. Op 5 oktober 2022 is de gemeenteraad via een RIB over dit collegebesluit geïnformeerd. Deze is bij de vaststelling van de concernrapportage in december 2022 ten laste gekomen van de algemene reserve.

Constateringen budgetten en financiering

1. De gemeenteraad ontvangt via de P&C-cyclus (Jaarrekening, Perspectiefnota, Concernrapportages, Begroting) structureel informatie over de financiële stand van zaken van het duurzaamheidsbeleid. Deze informatie heeft een beperkt detailniveau en is verdeeld over meerdere taakvelden. Hierdoor is niet duidelijk welke middelen de gemeente specifiek voor duurzaamheid aanwendt en op welke manier de kosten hiervan gedekt worden.
2. Incidenteel wordt de gemeenteraad aanvullend geïnformeerd over ontwikkelingen met betrekking tot duurzaamheid via RIB's en – afhankelijk van de omvang en het bestaande beleid – investeringsbesluiten met betrekking tot duurzaamheid.
3. Voor de financiering van het duurzaamheidsbeleid maakt de gemeente Papendrecht – naast middelen vanuit de eigen begroting – gebruik van een verscheidenheid aan landelijke regelingen en subsidies. De gemeente werkt hiervoor nauw samen met andere gemeenten uit de Drechtsteden en maatschappelijke partners, zoals HVC en WoonKracht10.

4 Duiding van beleid

In dit hoofdstuk gaan we in op de doelmatigheid en doeltreffendheid van het duurzaamheidsbeleid van de gemeente Papendrecht. Ook gaan we in op de toekomstbestendigheid en wordt inzicht gegeven in voorbeelden van beleidsmaatregelen vanuit andere (referentie)gemeenten.

4.1 Doelmatigheid en doeltreffendheid

In deze paragraaf wordt de volgende deelvraag onderzocht:

Deelvraag	Normen
Doelmatigheid en doeltreffendheid	
Wat is de doelmatigheid en doeltreffendheid van het gevoerde beleid?	Het gevoerde beleid op de verschillende thema's sluit aan bij het vastgestelde duurzaamheidsbeleid en wordt op een effectieve manier ten uitvoering gebracht.

Doelmatigheid heeft betrekking op het realiseren van bepaalde prestaties met een zo beperkt mogelijke inzet van middelen. Zoals eerder verwoord is het duurzaamheidsbeleid een relatief nieuw thema. Er is daarbij geen sprake van één integraal duurzaamheidsplan. Wel is er een programma met een eigen beperkt budget. Het merendeel van de financiering vindt echter plaats vanuit de budgetten binnen de reguliere taakvelden. De doelmatigheid van 'het duurzaamheidsbeleid' is daarmee niet expliciet te duiden. Zowel de daadwerkelijke inzet van middelen specifiek voor duurzaamheid als ook de gerealiseerde prestaties zijn hiervoor onvoldoende inzichtelijk. Vanuit het onderzoek ontstaat wel de indruk dat de relatief beperkte middelen in tijd en geld doelmatig worden ingezet. Bijvoorbeeld door actief samen te werken binnen de RES-regio en met maatschappelijke partners als HVC, WoonKracht10 en burgerinitiatieven.

Doeltreffendheid heeft betrekking op de mate waarin de gewenste prestaties, beoogde maatschappelijke effecten en gestelde doelen ook daadwerkelijk worden behaald. Voor het duurzaamheidsbeleid van de gemeente Papendrecht als geheel zijn geen overkoepelende, vastgestelde beleidsdoelen. Daarvoor zijn de thema's te divers. Ook ontbreekt het inzicht dat op detailniveau nodig is om de doeltreffendheid van het beleid goed te kunnen duiden. Zo is het landelijke beleid rondom de energietransitie gericht op het reduceren van CO₂-uitstoot: 55% reductie in 2030 en 95% reductie in 2050 (beiden ten opzichte van 1990). In het verlengde daarvan heeft de gemeente Papendrecht zich ten doel gesteld om in 2050 energieneutraal te zijn. Uit paragraaf 3.3.1 blijkt dat de CO₂-uitstoot van Papendrecht in de periode 2018-2020 is afgenomen van 129 kiloton naar 107 kiloton. Dit is een afname van ruim 17% in twee jaar, maar zegt in feite niks over de afname ten opzichte van referentiejaar 1990. Om uitspraken te kunnen doen over de mate waarin de gewenste prestaties worden behaald moet duidelijk zijn wat het absoluut beginniveau of het absoluut beoogd eindniveau voor gemeente Papendrecht is. Hiervan zijn echter geen gegevens beschikbaar, waardoor de doeltreffendheid op dit thema niet eenvoudig vast te stellen is. Mogelijk is wel op projectniveau meer duiding aan te geven van de doeltreffendheid van maatregelen.

Constateringen doelmatigheid en doeltreffendheid

1. De doelmatigheid van 'het duurzaamheidsbeleid' is op dit moment niet op overkoepelend of totaalniveau te duiden. Zowel de daadwerkelijke inzet van middelen specifiek voor duurzaamheid als ook de gerealiseerde prestaties zijn hiervoor onvoldoende inzichtelijk.
2. De doeltreffendheid van het duurzaamheidsbeleid is evenmin op geaggregeerd niveau te duiden. Daarvoor zijn de thema's te divers en de data en ambities onvoldoende concreet gedefinieerd.

4.2 Toekomstbestendigheid

In deze paragraaf wordt de volgende deelvraag onderzocht:

Deelvraag	Normen
Toekomstbestendigheid	
Hoe blijft het duurzaamheidsbeleid ook na 2030 bestendig?	Het duurzaamheidsbeleid van de gemeente Papendrecht houdt op de verschillende subthema's rekening met mogelijke ontwikkelingen in de periode 2030-2050.

Het landelijke beleid rondom duurzaamheid en de energietransitie is volop in beweging. Het Klimaatakkoord vindt steeds meer zijn weg naar nationale wet- en regelgeving, onder andere via de voorgenomen wijzigingen in de Wet Collectieve Warmtevoorzieningen 2.0 (Warmtewet 2) en de nieuwe Energiewet. Ondertussen wordt er zowel voor energie als voor andere duurzaamheidsonderwerpen ook veel beleid uitgevoerd en ontwikkeld. Bijlage 2 schetst deze ontwikkelingen voor de gedefinieerde thema's in een kort overzicht. Het bredere plaatje is echter wel dat er ook op Rijksniveau nog verschillende beleidsontwikkelingen of -voornemens zijn die maken dat de doelmatigheid ook lastig is te concretiseren.

Zo wordt bijvoorbeeld met betrekking tot energie vanuit het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat momenteel gewerkt aan een wetsvoorstel voor de nieuwe Energiewet. Deze zou de bestaande Gaswet en Elektriciteitswet 1998 moeten vervangen en fungeren als wettelijke basis voor de energietransitie. In het huidige wetsvoorstel is ook Europese regelgeving (waaronder de Europese Elektriciteitsrichtlijn en het Clean Energy Package) verwerkt. De Raad van State heeft in februari 2023 echter negatief geadviseerd over de nieuwe Energiewet, waardoor invoering van het huidige wetsvoorstel vooral nog onzeker is.

Ook de nieuwe Warmtewet 2 – die op basis van de huidige planning per 1 juli 2024 in werking treedt – vormt een belangrijke juridische basis voor de realisatie, organisatie en het gebruik van warmtenetten. Eén van de belangrijkste voornemens is dat warmtenetten voor minimaal 50% direct of indirect in eigendom van overheden moeten zijn. De huidige en beoogde samenwerking met HVC zou dan vanuit het perspectief van de beoogde nieuwe Warmtewet mogelijk een toekomstbestendige keuze kunnen zijn. De techniekontwikkeling staat ook niet stil en dat maakt ook dat de mate van toekomstbestendigheid lastig is te duiden. Omdat de wet- en regelgeving nog niet allemaal gereed is, en daarmee ook het eigen beleid nog niet is uitgekristalliseerd biedt dit ook kansen voor gemeente Papendrecht omdat het daarmee nog flexibiliteit biedt in eigen beleid.

Constateringen Toekomstbestendigheid

1. De ontwikkelingen en het landelijke beleid rondom duurzaamheid en de energietransitie zijn (nog) volop in beweging. Veel moet nog in wet- regelgeving vastgelegd worden.
2. De ontwikkelingen bieden voor gemeente Papendrecht daarmee ook kansen in de vorm van flexibiliteit omdat de gemeente ook zelf nog niet alles in beleid heeft vastgelegd.

4.3 Leren van referentiegemeenten

Hieronder wordt de volgende deelvraag onderzocht:

Deelvraag	Normen
Best practices beleidsinstrumenten	
Welke beleidsinstrumenten worden in andere gemeenten ingezet die mogelijk ook voor gemeente Papendrecht interessant zijn (best practices)?	De beleidsinstrumenten die vergelijkbare gemeenten (met vergelijkbare beleidsdoelen) inzetten zijn minimaal vergelijkbaar met het instrumentarium van de gemeente Papendrecht.

Papendrecht doet op de verschillende thema's al veel aan duurzaamheid. Dat blijkt ook uit de behaalde resultaten. Desalniettemin valt er altijd te leren van andere gemeenten. Er is daarom gekeken naar het beleid en de communicatie van de referentie gemeenten om te toetsen of de beleidsinstrumenten die Papendrecht inzet vergelijkbaar zijn en of er nog lessen geleerd van andere gemeenten.

Wanneer er wordt gekeken naar ambities hebben de referentie gemeenten veelal soortgelijke ambities. Dit is vooral op het thema energietransitie erg duidelijk terug te zien. De gemeente Zwijndrecht is op enkele thema's binnen het duurzaamheidsbeleid soms wel iets concreter in haar ambities en plannen. Een goed voorbeeld hiervan is:

- Wateroverlast: In 2050 is Zwijndrecht bestand tegen hevige regenbuien. Na regenval mag er slechts twee uur lang sprake zijn van water op straat. Daarnaast streven we ernaar dat in gebieden met niet onderheide woningen bij een bui van 30mm/h geen water afkomstig van de openbare ruimte in de panden mag treden en in de overige gebieden dit niet mag plaatsvinden bij een bui van 47mm/h. Deze bui komt nu eens in de 50 jaar voor. Dit houdt in dat we niet bestand zijn tegen extreem hevige buien, zoals een bui van 60mm/h die eens in de 100 jaar voorkomt.
(Bron: Programma Duurzaamheid Zwijndrecht):

Andere voorbeelden zijn wel meer specifiek maar tegelijkertijd ook niet allen even SMART:

- Droogte: In 2050 is Zwijndrecht zo veel mogelijk bestand tegen langdurige droogte³
- Inventarisatie overbodige verharding en infiltratie
- Klimaatadaptatie meenemen bij nieuwbouw
- Circulariteit meenemen in bouwprojecten
- Hergebruik van materialen in de buitenruimte
- Circulariteit meenemen in aanbestedingen

Daarnaast hebben Zwijndrecht en Maassluis in hun beleid specifiek aandacht voor natuur- en duurzaamheidseducatie. In Maassluis is er een Duurzaamheidscentrum waar (basisschool)scholieren terecht kunnen voor verschillende activiteiten. In Zwijndrecht wordt gewerkt aan het uitbreiden van de educatie naar alle leeftijdsgroepen. Daar zijn er drie locaties voor onderwijs en activiteiten op o.a. de thema's natuur, energie, circulariteit, water en voedsel.

Ook wanneer het gaat over communicatie hebben de referentie gemeenten een aantal goede voorbeelden. Papendrecht heeft op de eigen website de Duurzaamheidsagenda Papendrecht opgenomen. Deze laat op een visueel aantrekkelijke manier per thema zien welke doelen de gemeente heeft, wat er al bereikt is, wat de gemeente nu doet en wat inwoners kunnen doen. De communicatie over de bereikte stappen en de stappen die nu genomen worden is vergeleken met de referentie gemeenten uitgebreid uitgewerkt en toegelicht. Het niveau van de acties die inwoners kunnen nemen is vrij vergelijkbaar bij de andere gemeenten, vooral op energietransitie zijn dezelfde adviezen terug te vinden. Zwijndrecht gaat op de speciale website 'Zwijndrecht gaat duurzaam' net een stapje verder met de 'bepaal jouw duurzaamheidslabel' tool. In deze tool kunnen uit een lijst reeds toegepaste maatregelen gekozen worden om tot een duurzaamheidslabel voor de eigen woning te komen. Vooral op de thema's rondom groen en klimaatadaptatie staat een aantal maatregelen verder gedefinieerd dan 'minder tegels en meer groen' en 'koppel de regenpijp los'. Zo wordt er gerefereerd aan het percentage groen in de tuin, een groene erfafscheiding, water passerende verharding, waterberging in een zitkuil, vijver of infiltratiekratten. Deze voorbeelden maken de te nemen maatregelen concreter voor de inwoners.

De gemeente Heemstede zet in de communicatie over duurzaamheid sterk in op het zichtbaar maken van de koplopers. Op 'Heemstede Duurzaam' staan veel koploper projecten van zowel inwoners als ondernemers. Daarnaast heeft Heemstede ook twee klimaatburgemeesters. Het zichtbaar maken van lokale successen van lokale mensen kan andere inwoners en ondernemers inspireren. Het heeft daarnaast een drempelverlagende functie om inwoners te overtuigen dat zij zelf ook iets kunnen ondernemen.

---

³ Deze is wel concreet in de tijd gefaseerd (2050) maar de uitdrukking 'ze veel mogelijk' is daarentegen weer niet concreet.

Ook heeft de gemeente Heemstede op haar eigen website een aantal kaarten opgenomen over het intensief en extensief maaien. Op deze kaarten wordt aangegeven op welke locaties welk maaibeheer wordt gevoerd. Daarnaast staat er een toelichting hoe dat maaibeheer er uit ziet, bijvoorbeeld 1 x per 10 dagen voor gazons of 1x per jaar rond begin oktober voor gras met veel bloemen. Hiermee wordt de uitvoering van het biodiversiteitsbeleid zichtbaarder gemaakt.

Constateringen leren van referentiegemeenten

1. Het ingezette instrumentarium van Papendrecht is vergelijkbaar met de referentie gemeenten.
2. Papendrecht communiceert duidelijk over de eigen ambities, genomen stappen en de stappen die de gemeente nog gaat nemen.
3. Er kan nog wel van elkaar worden geleerd rondom het duurzaamheidsbeleid. Zo zijn er vanuit Zwijndrecht en Maassluis voorbeelden voor het verder concretiseren van het beleid op klimaatadaptatie (bijvoorbeeld bestendigheid tegen hevige regenbuien) en circulariteit (meenemen in aanbestedingen).
4. Er zijn bij de gemeente Zwijndrecht en Heemstede voorbeelden van communicatie over concrete(re) stappen die inwoners en ondernemers kunnen zetten.

Bijlage 1 - Resultaten (bron: Overdrachtsdocument programma duurzaamheid)

Wat hebben we bereikt? - de 'highlights'

kijk ook eens op: <https://papendrecht.magzmaker.com/duurzaamheidsagenda>

<p>2050 Energieneutrale regio</p> <p>Besluitvorming RES 1.0 juli 2021</p> <p>Besluitvorming Transitievisie Warmte juli 2021</p> <p>Regionaal Energieakkoord</p> <p>toegankelijk voor advies aan inwoners (koop en huur), VE's en aan bedrijven</p> <p>Organiseren groepsaankopen; o.a.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Spouwmuurisolatie - HR++ glas - Zonnepanelen - Isolatiecotte <p>Organiseren duurzame buurtacties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Middenpolder - Dijkint - Westpolder - Molenvliet - De Kooy/ Oostend <p>Vouchers voor inwoners (koop- en huurwoningen) voor kleine energiebesparende maatregelen (met RRE en RREW subsidie)</p> <p>Branche aanpak bedrijven</p> <ul style="list-style-type: none"> - op energiebesparing met OZH - ondersteunen bij zon op dak <p>Samenwerking met Schooldak-revolutie en OZH voor verduurzamen schoolgebouwen</p>	<p>natuurinclusief Papendrecht</p> <p>Groot aantal aktes t.b.v. Operatie Steenbreek</p> <p>Besluitvorming GRP (2019)</p> <p>Groen dak akte 2019</p> <p>Stimuleringsgelden klimaatadaptieve maatregelen, o.a.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - subsidie regenton - samenwerking met WK10 voor klimaat adaptieve maatregelen bij huurwoningen <p>Grootschalige uitrol van de Klimaat adaptieve inrichting openbare ruimte bij uitvoering reconstructies (meer groen en slimme maatregelen), onder andere:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Da Costastraat (incl. kinderopname en pilot met inzet tuinoorach) - Boongearstraat - Grondmolen - Westpolder <p>Samenwerking met WK10 en bewoners voor (groene) herinrichting buitenruimte Staringlaan.</p> <p>Regionale klimaatadaptiestrategie Alblas-serwaard Vijfheerenlanden</p> <p>Uitbreiding naar natuurriendelijk onderhoud en beheer van zowel gras (43%) als bosplantsoenen (30%)</p> <p>Aandacht voor Papendrechtse icoonsoorten (o.a. via filmpjes over de icoonsoorten)</p> <p>Diverse projecten langs N3 en A15 voor verbeteren biodiversiteit vanuit provinciaal programma Groen Verbindt.</p> <p>Diverse projecten om met inwoners te zorgen voor nieuwe natuur en bijenflats (o.a. marktplein, Tinbergenplaatsoen, Slobbengors)</p> <p>Planten 100 extra inheemse bomen langs Veerweg ten behoeve van natuur-inclusieve openbare ruimte.</p>	<p>2030 CO2 NEUTRALE gemeentelijke organisatie</p> <p>2019 Meest duurzame Ijsbaan van Nederland</p> <p>Duurzame nieuwbouw Gemeentewerf Papendrecht</p> <p>Verduurzamen Openbare Verlichting in regulier onderhoud</p> <p>Zonnepanelen op dak Sportcentrum</p> <p>Papendrechtse Boa's rijden elektrisch</p> <p>Beheer begraafields met elektrische bakfiets</p> <p>Start elektrificatie wagenpark buitendienst</p> <p>Duurzamere aanbesteding concessie Waterbus</p> <p>Deels circulaire nieuwbouw brandweercentrale</p> <p>LED verlichting in Theater de Willem</p> <p>Nieuw energiecontract met in Nederland opgewekte groene stroom uit zon en wind</p> <p>Routekaart CO2 neutrale gemeentelijke organisatie t.b.v. gestructureerde aanpak verduurzamen organisatie (onderdelen)</p> <p>Besluitvorming Omgevingsvisie met 'Een duurzaam Papendrecht' als leidend motief met doorwerking in omgevingsplannen en gemeentelijk beleid</p>	<p>Zo goed mogelijk reduceren van restafval richting 100 kg per inwoner per jaar en 75% hergebruik van afval en goederen.</p> <p>Oplevering nieuwe Afvalbrengstation van HVC dat hoog scoort op duurzaamheid met maar liefst de mogelijkheid voor het inzamelen van 19 verschillende afvalstromen.</p> <p>De gemeente en HVC ontvingen een bijzonder certificaat van Modulo-milieu-sonder certificaat van Modulo-milieu-straten. Het certificaat en het bijbehorende materialenpaspoort van Modulo Milieu-straten geven aan dat het Papendrechtse afval-brengstation voldoet aan hoge eisen op het gebied van duurzaamheid en circulaire economie.</p> <p>Pilot omgekeerd inzamelen in Oostpolder</p> <p>Besluitvorming Nieuw afvalbeleid incl. DIFTAR</p> <p>Campagne scheiden GFT afval</p> <p>Project Circulaire Economie</p> <p>Met behulp van inzet van Cirkelab is in 2019 opnieuw een project opgestart voor het verkennen van circulaire kansen bij het Papendrechtse bedrijfsleven. Na een aantal verkennende ronde-tafel gesprekken zijn meerdere businesscases verder uitgewerkt, waaronder:</p> <ul style="list-style-type: none"> - van koffiedroes naar oesterzwammen/microgroenten; een idee van het Apollo Hotel Papendrecht en Kwakersgilde uit Dordrecht - van olie en ontweer naar zeepjes; een idee van het Papendrechtse bedrijf Sonneveld in samenwerking met Fokker - van kunststofstromen naar 3D-geprinte Entenpeller; een idee van Fokker - hoe krijgen we de circulaire businesscases de klas in? Dit initiatief is een samenwerkingsovereenkomst tussen de onderwijsinstellingen Willem de Zwijger, De Lage Waard en verschillende bedrijven in de regio. 	<p>Gezamenlijke agenda met inwoners van Papendrecht</p> <p>Operatie Steenbreek</p> <p>Door samen met partners andere bewoners te enthousiasmeren te vergroenen, hopen we een beweging op gang te brengen met een blijvend effect op langere termijn. Belangrijke rol van de gemeente is hierbij die van verbinder, makelaar en schakelaar tussen private en maatschappelijke partijen.</p> <p>Enkele voorbeelden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Educatief bos De Lage Waard - Rotary project Groen voor Steen - Bomenhubs - Buurtmoestuun Westpolder - activiteiten op Boornesteedag, Zaaidag, Dag van de Duurzaamheid, burendag <p>Het goede voorbeeld geven door te communiceren over klimaatadaptieve maatregelen in de openbare ruimte en het delen van groene klimaatadaptieve tips.</p> <p>samenwerking met Coole Tuinen (initiatief bewoner Papendrecht)</p> <p>Communicatie over Papendrechtse icoonsoorten d.m.v. informatieve filmpjes</p> <p>Samenwerking met vrijwilligersorganisatie Drechtse Stromen</p> <p>voor werving en inzet energiecoaches in Papendrecht</p> <p>Participatie t.b.v. RES 1.0</p> <p>Inzet afvalcoaches i.s.m. HVC</p> <p>Digitale agenda Duurzaamheid op de website met onder andere tips voor eigen handelingsperspectief inwoners</p> <p>Project 'afval scheiden in de klas' met Papendrechtse basisscholen en HVC</p> <p>Faciliteren van de ruim 300 ZAPpers die in Papendrecht actief zijn.</p>
<p>Mobiliteit en gezondheid</p> <p>vaststellen omgevingsvisie met uitgangspunten voor meer aandacht voor de fiets!</p> <p>Ondertekening Schone Lucht-Akkoord</p> <p>Actie Band op Spanning</p> <p>Fietsstimuleringsregeling</p> <p>Groot hoeveelheid laadvoorzieningen in openbare ruimte</p> <p>Strategie laadinfra opgesteld</p> <p>Meegewerkt aan scenario's voor betere doorstroming A15/ N3</p>				

Bijlage 2 - Landelijke ontwikkelingen duurzaamheidsbeleid

Het landelijke beleid rondom duurzaamheid en de energietransitie is volop in beweging. Het Klimaatakkoord vindt steeds meer zijn weg naar nationale wet- en regelgeving, onder andere via de voorgenomen wijzigingen in de Wet Collectieve Warmtevoorzieningen 2.0 (Warmtewet 2) en de nieuwe Energiewet. Ondertussen wordt er zowel voor energie als voor andere duurzaamheidsonderwerpen ook veel beleid uitgevoerd en ontwikkeld. In dit kader een kort overzicht.

Klimaatakkoord

In het Klimaatakkoord heeft de Rijksoverheid in 2019 met bedrijven, maatschappelijke organisaties en andere overheden (provincies, gemeenten, etc.) afgesproken om in 2030 de CO₂-uitstoot met 49% terug te dringen. Ondertussen is de doelstelling – mede op basis van de Green Deal van de Europese Unie – verhoogd naar minimaal 55% CO₂-reductie, met 60% als streven. In 2050 wil Nederland klimaatneutraal zijn. In het Klimaatakkoord zijn verdeeld over 5 sectoren ('tafels') ambities vastgesteld om de beoogde CO₂-reductie van 48,7 Megaton (Mt) in 2030 te bereiken:

- Elektriciteit: 20 Mt
- Gebouwde Omgeving: 3,4 Mt
- Mobiliteit: 7,3 Mt
- Industrie: 14,3 Mt
- Landbouw en -gebruik: 3,5 Mt

Energie

Met betrekking tot duurzame energie zijn er twee belangrijke wetten in ontwikkeling:

- Vanuit het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat is een wetsvoorstel ontwikkeld voor de nieuwe Energiewet. Deze zou de bestaande Gaswet en Elektriciteitswet 1998 moeten vervangen en fungeren als wettelijke basis voor de energietransitie. In het huidige wetsvoorstel is ook Europese regelgeving (waaronder de Europese Elektriciteitsrichtlijn en het Clean Energy Package) verwerkt. De Raad van State heeft in februari 2023 echter negatief geadviseerd over de nieuwe Energiewet, waardoor invoering van het huidige wetsvoorstel vooralsnog onzeker is.
- In de Warmtewet 2 – die op basis van de huidige planning per 1 juli 2024 in werking treedt – wil de Rijksoverheid de regels rondom productie, transport en levering van warmte vastleggen. Deze wet vormt de juridische basis voor de realisatie, organisatie en het gebruik van warmtenetten. Eén van de belangrijkste voornemens is dat warmtenetten voor minimaal 50% direct of indirect in eigendom van overheden moeten zijn.

Naast deze nieuwe wetgeving wordt er ook binnen de bestaande juridische kaders volop uitvoering gegeven aan de doelstellingen van het Klimaatakkoord. Met betrekking tot energie zijn hiervoor onder andere relevant:

- Het Nationaal Programma Regionale Energie Strategie (RES), waarin gemeenten, netbeheerders en andere relevante partners in regionaal verband een strategie hebben uitgestippeld voor duurzame opwek van elektriciteit (met wind en zon) en duurzame warmte.
- Landelijke regelingen om investeringen in duurzame energie bij bedrijven en organisaties mogelijk te maken, zoals de SDE++-regeling, Energie-investeringsaftrek (EIA) en Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE).
- Landelijke regelingen om het aandeel duurzame energie bij huishoudens te vergroten, zoals de Energiebespaarlening, afschaffing van btw op zonnepanelen, salderingsregeling en ISDE.
- Regelingen die via gemeenten voor inwoners ontwikkeld worden, zoals de Regeling Reductie Energiegebruik (Woningen) (RRE(W)) en de Specifieke Uitkering (SpUK) voor energiearmoede.
- Daarnaast wordt vanuit de Rijksoverheid, provincies en gemeenten op allerlei manieren gewerkt aan beleid en uitvoering rondom grootschalige duurzame opwek, zoals wind op zee, wind op land en zonneweides.

Duurzame mobiliteit en milieu

Voor duurzame mobiliteit en milieu (in relatie tot mobiliteit) zijn in het Klimaatakkoord concrete doelen voor 2030 gesteld, die vooral betrekking hebben op elektrificatie van vervoer en gedragsverandering:

Openbaar

- 1,8 tot 2,8 miljoen elektrische auto's
- In 2035 worden alleen nog personenauto's zonder uitstoot verkocht
- Er is voor iedereen laadinfrastructuur beschikbaar
- Door hybride werken, lopen en fietsen te stimuleren rijden mensen minder met de auto
- Een volledig elektrische busvloot voor het openbaar vervoer (OV)

Naast CO₂-reductie zijn ook schone lucht en stikstofreductie belangrijke onderwerpen bij het verduurzamen van mobiliteitsbeleid. Daarom is er ook beleid voor zero-emissie zones in steden, wordt emissieloze logistiek gestimuleerd en komen er strengere eisen voor bestel- en vrachtwagens.

Verder heeft het Rijk de ambitie om eind 2024 100.000 mensen extra op de fiets naar het werk te krijgen. Ook is er een Nationale Fietsagenda waarin de ambitie is opgenomen van 20% meer fietskilometers in 2027 ten opzichte van 2017. Daarbij wordt voor bijvoorbeeld snelfietsroutes en fietsenstallingen gekeken naar de rol van decentrale overheden.

Duurzame gemeentelijke organisatie

Bij het verduurzamen van de gemeentelijke organisatie ligt in het landelijke beleid de nadruk op het vastgoed. Daarvoor is een sectorale routekaart opgesteld door de Vereniging Nederlandse Gemeente (VNG), die inzicht geeft in de stappen die nodig zijn om de CO₂-doelstellingen voor 2030 en 2050 te halen. Ondertussen geldt voor gemeentelijke gebouwen ook het volgende:

- Bij oplevering, verkoop en verhuur van utiliteitsgebouwen geldt een energielabelplicht
- Bij publiek toegankelijke overheidsgebouwen groter dan 250 m² is een zichtbaar energielabel verplicht
- Vanaf 2023 dienen alle kantoren – waaronder gemeentehuizen – minimaal over energielabel C te beschikken

Naast deze afspraken voor gebouwen werken gemeenten vanuit het Nationaal Plan Maatschappelijk Verantwoord Inkopen (MVI) 2021-2025 aan duurzame inkoop van producten, diensten en werken. Verder hebben veel gemeenten ook individuele maatregelen genomen om hun eigen energieverbruik te verminderen en medewerkers te stimuleren om zo duurzaam mogelijk te werken. Denk hierbij onder andere aan minder printen, elektrificatie van de gemeentelijke vervoersvloot en natuurvriendelijke inrichting en onderhoud van de openbare ruimte.

Klimaat en biodiversiteit

Het landelijke beleid voor klimaat en biodiversiteit is enerzijds gericht op klimaatadaptatie en anderzijds op het behouden en versterken van natuur en biodiversiteit. Voor klimaatadaptatie zijn er twee programma's:

- Het nationaal Deltaprogramma, waarin het beleid voor bescherming tegen overstromingen, voldoende zoetwater en een klimaatbestendige en waterrobuuste inrichting is vastgelegd;
- De Nationale klimaatadaptatiestrategie (NAS), wat de overkoepelende Nederlandse strategie is op het gebied van klimaatadaptatie. De NAS is vooral een aanvulling op het Deltaprogramma. In de loop van 2023 komt er een nieuw uitvoeringsprogramma voor de NAS.

Vanuit deze programma's zijn er diverse financiële regelingen waar gemeenten, provincies en waterschappen gebruik van kunnen maken om klimaatadaptatieve maatregelen te nemen, onder andere via de Impulsregeling Klimaatadaptatie.

Daarnaast zijn er twee Kamerbrieven waarin het landelijk beleid m.b.t. klimaatadaptatie en biodiversiteit uiteengezet wordt:

- De Kamerbrief 'Water en Bodem sturend' van 25 november 2022, waarin randvoorwaarden voor ontwikkelingen rond ons water- en bodemsysteem zijn opgenomen;
- De Kamerbrief 'Landelijke maatlat voor een groene klimaatadaptatieve gebouwde omgeving en verkenning groennorm' van 23 maart 2023, waarin gedefinieerd is op welke manier de gebouwde omgeving groen en klimaatadaptatief ontwikkeld kan worden.

Wat betreft biodiversiteit is het ambitedocument Nederland Natuurpositief leidend voor het landelijke en provinciale beleid. Deze aanpak – in 2019 opgesteld door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en het Interprovinciaal Overleg – is uitgewerkt via de 4 V's: versterken, verbeteren, verbreden en verbinden. Er wordt nog gewerkt aan een uitvoeringsagenda om het ambitedocument te vertalen in concrete acties.

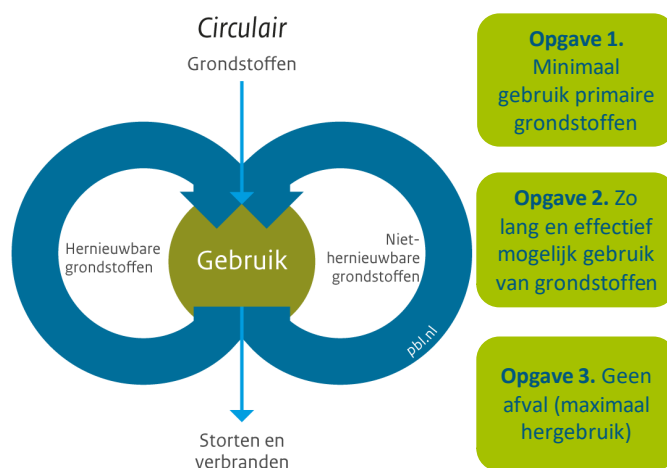
Ook in de Nationale Omgevingsvisie (in 2019/2020 opgesteld door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties) is veel aandacht voor het stimuleren van natuur en biodiversiteit met specifieke maatregelen. Vanuit de Nationale Omgevingsvisie maakt de Rijksoverheid via het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) mogelijk dat provincies op gebiedsniveau aan oplossingen werken voor gezonde natuur, schoon water en schone lucht. De provincie Zuid-Holland ontwikkelt hiervoor het Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied (ZH-PLG), dat is gericht op herstel van het ecologisch systeem en nieuw perspectief voor de land- en tuinbouw. Papendrecht valt daarin onder het deelgebied Veenweiden, waarvoor in 2023 door de provincie, gemeenten en andere maatschappelijke organisaties een gebiedsgerichte aanpak wordt opgesteld.

Tot slot zijn er in Europees verband nieuwe EU-richtlijnen voor biodiversiteit in ontwikkeling, waarmee de doelen uit de Europese Green Deal voor 2030 vertaald worden in regelgeving.

Kennis en bewustwording over noodzaak van afval scheiden vergroten

De ambitie van het Rijk is duidelijk: Nederland moet circulair zijn in 2050. Daartoe wil het Rijk samen met maatschappelijke partners in 2030 reeds een vermindering van 50% op gebruik van primaire grondstoffen (mineraal, fossiel en metalen) realiseren. Vanuit de Europese en landelijke beleidskaders en programma's zien we vier grote transitie-opgaven:

1. Minimaliseren primair grondstoffenverbruik.
2. Maximaliseren hergebruik van producten en grondstoffen.
3. Sluiten van materiaalketens (geen afval meer).
4. Veranderen economisch systeem (circulaire businessmodellen).

Figuur 13. Transitie-opgaven grondstoffen voor een CE

Het beleid met betrekking tot afval is gericht op de Rijksbrede ambitie om in 2050 volledig circulair te zijn. In dat geval bestaat er geen afval meer, doordat producten efficiënter worden ontworpen en materialen zoveel mogelijk worden hergebruikt. De Rijksoverheid heeft daarvoor het programma 'Nederland Circulair in 2050' opgetuigd.

Voor afval is deze ambitie via het Landelijk Afvalbeheerplan (LAP) geconcretiseerd. Inmiddels is het derde LAP in werking (LAP 3). Dat bestaat uit een algemeen beleidskader met doelen voor afvalpreventie en -beheer. Daarnaast zijn er vanuit LAP3 in totaal 85 sectorplannen voor afzonderlijke afvalstromen, zoals asbest, GFT, metalen en textiel. Momenteel wordt gewerkt aan een volgende stap in het landelijk beleid: het Circulair Materialen Plan (het CMP) welke de opvolger moet worden van het LAP.

Gemeenten hebben een belangrijke rol om de transitie naar een circulaire economie te versnellen of te realiseren. Dit geldt met name voor de taken waarvoor gemeenten aan de lat staan. Huishoudelijk afvalbeheer is daar één van en die momenteel ook in veel gemeenten een aandachtspunt is. Vanuit het landelijke VANG-programma zijn er ook scherpe ambities voor 2020 (maximaal 100 kg restafval per inwoner) en 2025 (maximaal 35 kg restafval per inwoner) geformuleerd.

De wettelijke basis voor afval en de rol van gemeenten ligt vast in de Wet milieubeheer, waarin is vastgelegd dat gemeenten voor afvalwater en afvalstoffenbeleid moet hebben. Ook de afvalstoffenheffing die gemeenten aan inwoners vragen vindt zijn grondslag in de wet Milieubeheer. De wet Milieubeheer zal grotendeels opgaan in de nieuwe Omgevingswet, die volgens de huidige planning ingaat op 1 januari 2024. In de Omgevingswet wordt duurzaamheid op verschillende manieren verankerd, onder andere door duurzame ontwikkeling te benoemen als wettelijk, maatschappelijk doel.

Zowel vanuit Europees als landelijk beleid wordt steeds meer ingezet op het instrument Uitgebreide Producenten Verantwoordelijkheid (UPV). Producenten worden dan verantwoordelijk voor de verwerking van afvalstromen die als product op de markt zijn gebracht. Op dit moment zijn er UPV's in werking voor o.a. glas, oud papier en karton, verpakkingen, batterijen en (recent) matrassen. Binnenkort komt daar in ieder geval textiel bij en mogelijk ook luiers. De consequentie hiervan is dat gemeenten minder grip hebben/krijgen op die stromen (textiel zou bijvoorbeeld ook via kledingwinkels retour kunnen). De zorgplicht van gemeenten resteert dan voor minder aantrekkelijke deel van het afval.

Bijlage 3 – Verklarende woordenlijst

BNG	Bank Nederlandse Gemeente
BOA	Buitengewoon Opsporingsambtenaar
CDOKE-regeling	Meerjarige regeling specifieke uitkering voor Capaciteit (bemensing) Decentrale Overheden voor Klimaat- en Energiebeleid
DUMAVA	Subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed
E.g.	exempli gratia (bijvoorbeeld)
EAW	Regeling Extern Advies Warmtetransitie
EIA	Energie-investeringsaftrek
FEV	Full electric vehicle
GFT	groente-, fruit- en tuinafval
GFT/e	groente-, fruit- en tuinafval plus etensresten
GPR	Gemeentelijke Praktijk Richtlijn
ISDE	Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing
KPI	kritieke prestatie indicator
LAP	Landelijk Afvalbeheerplan
MVI	Maatschappelijk Verantwoord Inkopen
NAS	Nationale klimaatadaptatiestrategie
NPLG	Nationaal Programma Landelijk Gebied
OV	Openbaar Vervoer
PHEV	Plug-in hybrid electric vehicle
RES	Regionale Energie Strategie
RIB	Raadsinformatie brief
RKC	Rekenkamercommissie
RMP	Regionaal Mobiliteitsprogramma
RRE(W)	Regeling Reductie Energiegebruik (Woningen)
SAH	Subsidie Aardgasvrije Huurwoningen
SDE- subsidie	Stimuleringsregeling Duurzame Energie
SDG's	Sustainable Development Goals
SMART	specifiek, meetbaar, acceptabel, realistisch en tijdgebonden
SpUK	Specifieke Uitkering
TVW	Transitievisie Warmte
UPV	Uitgebreide Producenten Verantwoordelijkheid.
VANG	Van Afval Naar Grondstof
VNG	Vereniging Nederlandse Gemeente
ZH-PLG	Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied

Bijlage 4 – Geraadpleegde documenten

20171128 Afvalbeleid Papendrecht Omgekeerd Inzamelen
 2018-08-29 Rapport Onderzoek budgetoverschrijdingen vernieuwbouw gemeentehuis Papendrecht DEF
 2018-1 RIB intentieovereenkomst warmtenet Papendrecht+bijlage 3
 2018-2 RIB Samenwerkingsovereenkomst en agenda Energiestrategie Drechtstedenvs3
 20190826 Adviesnota college Operatie Steenbreek def
 20190826 Rapportage Steenbreek
 20190826 RIB Operatie Steenbreek
 20190926 RAAD - 1e Concernrapportage 2019
 2019-1 Raadsinformatiebrief Toekomstperspectief
 20191212 RAAD RB zonnepanelen Sportcentrum
 20191212 RAAD RV zonnepanelen Sportcentrum -1 aangepast 05112019
 2019-4 oplegmemo raad TVW 1.0
 20200119-Cie-Owet-presentatie-participatie.pdf (papendrecht.nl)
 20200824 1e Concernrapportage 2020
 20200925 RIB Duurzaamheidsdashboard
 20200929 Programmabegroting 2021-2024
 2020-10 bijlage 2 aanbiedingsbrief concept RES
 20201006 Beantwoording art. 40 vragen OP - Global Goals
 2020-12 Rapportage Steenbreek - update excel
 20201210 RV Tweede Concernrapportage 2020
 2020-3 Dagbericht participatie RES 01122020
 2020-5 Brief aan bestuurder WK10 16122020
 2020-7 Voorstel Concept RES Drechtsteden - Voorstel
 2020-9 Technisch Amendement Concept RES
 2021 GETEKEND 20211104 RB Programmabegroting 2022
 2021-0093473 RIB Waterbus-1 (20210713)
 20210105 RIB CO2-footprint Papendrecht
 20210121 RB Vaststelling Omgevingsvisie Papendrecht - GEAMENDEERD
 20210131 Omgevingsvisie Papendrecht
 20210309 RIB iPOW-2
 20210517 Regionale Energiestrategie Drechtsteden 1.0
 2021-1 RIB stimuleringsregelingen RRE en RREW
 20211019 RIB beantwoording motie groenonderhoud
 20211116 Jaarplan duurzaamheid definitief
 20211116_jaarplan duurzaamheid definitief
 2021-2 AANGENOMEN 20210701 Motie D66 - Revolverend fonds
 2021-3 Presentatie RES 1.0 en TVW Joey
 2021-4 RIB RES 1.0 en TVW 2021 getekend
 20220204 Integrale visie laadinfra Papendrecht-0
 20220224 RB Integrale laadvisie gemeente Papendrecht GETEKEND
 20220419 RIB Mobiliteitsplan-update
 20220622 Ruimte verslag concept
 20220929 RB Rekenkamerrapport Besluitvorming rondom passend voorzieningenniveau inwoners
 GETEKEND
 2022-1 Verordening-duurzaamheidslening Papendrecht GETEKEND
 20221201 RIB energiecrisis en armoede nav commissie ABZ 21 november
 20221208 Programma duurzaamheid_totaaloverzicht
 2022-2 Constantijn Huijgenslaan voorstel college voor info Raad 23112022
 2023 Presentatie Kees Leenhouts (Miranda) DEF
 220116 Presentatie powerpoint Energiecrisis commissie
 220316 Overdrachtsdocument programma duurzaamheid

220603 Rapportage evaluatie programma duurzaamheid
230223 Overzicht benchmarkgemeenten
2e CR College 12112019 met tekst def
63 Uitwerking ombuiging versoberen programma duurzaamheid juni 2021
Actieplan Routekaart verduurzamen panden Papendrecht v09
Begroting 2020 doelstellingen maatregelen
Begroting 2020 financiële begroting
Begroting 2020 paragrafen
Bijlage 1 - 20210928 Programmabegroting 2022 - 2025 Gemeente Papendrecht definitief
Bijlage 1 - 20221101 Concernrapportage 2022
Bijlage 1 - 21252 Uitvoeringsprogramma GA 2022 def
Bijlage 1 - Eerste Concernrapportage 2021 - Versie Raad 31082021
Bijlage 1 - Eindrapport - onderzoek van groei naar beheergemeente - Papendrecht
Bijlage 1 - JUISTE VERSIE PvA opstellen business case Afvalinzameling Papendrecht 24 aug a
Bijlage 1 - Programmabegroting 2023-2027
Bijlage 1 - Programmabegroting 2023-2027
Bijlage 1 RES Onderbouwing bod
Bijlage 1_ Integrale visie laadinfra Papendrecht-0
Bijlage 10 RES Kansen groen gas
Bijlage 11 RES Omgevingsvisies
Bijlage 12 RES samenvatting zienswijzen
Bijlage 2 - 20211101 Tweede concernrapportage - college
Bijlage 2 - Businesscases varianten Afvalinzameling Papendrecht 21 oktober 2021
Bijlage 2 Bijlagen Transitievisie Warmte 2021
Bijlage 2 RES Participatiestrategie RES 1.0 Drechtsteden
Bijlage 3 - Presentatie Afvalinzameling Cie Ruimte 17 november 2021
Bijlage 3 RES Participatiestrategie zon en wind
Bijlage 4 RES Communicatie & Participatieplatform 'Denk mee!'
Bijlage 5 RES Landschap en ruimtegebruik
Bijlage 6 RES Netimpact
Bijlage 7 RES Onderzoekstraject Restruiimte
Bijlage 8 RES Onderzoekstraject zoekgebieden
Bijlage 9 RES Warmte
Bijlage investeringsvoorstel zonnepanelen Sportcentrum
Collegeprogramma 190529def
Collegeprogramma 2022 - 2026
D02 20200407 RIB Pilot afvalinzameling Oostpolder
D02. 20191118 RIB wijkaanpak energiebesparing Molenvliet
D02. 20201208 RIB Energie-ambities en de financiering van HVC
D03. 20210105 RIB CO2-footprint Papendrecht
D04.20221005 RIB Energiecrisis en armoede
D05. 20200616 RIB voortgangsbericht programma duurzaamheid
D05.20200616 RIB voortgangsbericht programma duurzaamheid
Definitieve rapportage hubs in de Drechtsteden_1 november 2022
Duurzaamheid begroting 2022 middelen reserve routekaart
Duurzaamheid uitputting begroting 2022 bijgewerkt
gemd_duurzaamheidsagenda_website_v15
GETEKEND 20211202 RV Keuze voorkeursvariant afvalinzameling Papendrecht
Jaarstukken 2019 Gemeente Papendrecht publicatie (1)
Jaarstukken 2020 Gemeente Papendrecht
Jaarstukken 2021 Gemeente Papendrecht
Organisatorische inrichting opgave energietransitie + werving selectie
Plan van aanpak Mobiliteitsplan Papendrecht-2
Presentatie quick wins vastgoed-15 dec 2022

Programmaplan duurzaamheid 2021
Raadsinformatiebrief stand van zaken Duurzaamheidslening
Raadsinformatiebrief voortgang Regeling Reductie Energiegebruik Woningen 2021-2022
rapport_papendrecht_klimaatstrategie_1
RB Regionale Energiestrategie Drechtsteden 1.0 - Voorstel GETEKEND
RB Transitievisie Warmte 2021 - Voorstel GETEKEND
RB Vaststellen participatietool - Voorstel GETEKEND.pdf
Regionale Energiestrategie Drechtsteden 1.0 17 mei 2021
RMP regio Drechtsteden (vastgesteld)
RV Transitievisie Warmte 1.0 defA
Stappenplan voor participatie & omgevingsvergunning (Participatietool)
Transitievisie Warmte 2021
Uitnodiging doop Blue Venice
Voorstel Vaststellen participatietool - Voorstel.pdf

Overige bronnen:

[Home - Waarstaatjegemeente.nl - cijfers en statistieken van gemeenten](#)
[Regionale Klimaatmonitor - Klimaatmonitor \(databank.nl\).](#)
[Homepage - Heemstede Duurzaam](#)
[Zwijndrecht Gaat Duurzaam](#)
[Programma Duurzaamheid - Gemeente Zwijndrecht](#)
[Duurzaamheid en Milieu | Gemeente Maassluis](#)
[Klimaat en energie - Gemeente IJsselstein](#)
[Duurzaam - Gemeente Hendrik-Ido-Ambacht \(h-i-ambacht.nl\)](#)